

ประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น

ณ คຸ່ມศิลปวัฒนธรรม ขอนแก่น

ความสำคัญของประเพณี

ประเพณีผูกเสี่ยว เป็นประเพณีดั้งเดิมของคนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว หรืออีสานมาแต่อดีตสมัยนานจนไม่สามารถจะสืบค้นได้ว่าเริ่มตั้งแต่เมื่อใด

คำว่า “เสี่ยว” ในความหมายของชาวอีสานนั้น หมายถึง “เพื่อนรัก” “เพื่อนตาย” “เพื่อนร่วมชะตาชีวิต ร่วมทุกข์ร่วมสุข” ถือเป็นเหมือนมีชีวิตเดียวกัน คู่เสี่ยวจะติดตอกันไปมาหาสู่และเกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา

“การผูกเสี่ยว” หมายถึง การที่คนสองคน ชายกับชาย หญิงกับหญิง หรือในอดีต ชายกับหญิงก็เคยมี (ปัจจุบันไม่นิยมทำแล้ว) ซึ่งรักใคร่สนิทสนมกัน รักนิยมคล้ายกันเกิดปีเดียวกัน มีบุคลิกคล้ายกัน พ่อแม่เห็นว่าเด็กรักกันอย่างนั้น จึงนำมาผูกแขนต่อหน้าผู้ใหญ่ อบรมให้รักกันและกันแล้ว ทั้ง 2 คนก็ได้ชื่อว่าเป็นเสี่ยวกันไปตลอดจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ประเพณีผูกเสี่ยวจึงเป็นประเพณีแห่งความรัก ปลูกมิตรภาพระหว่างมวลมนุษยซึ่งเป็นประเพณีดีงามที่ทำได้ยากในโลกปัจจุบัน

ความเป็นมาของการผูกเสี่ยว

การผูกเสี่ยวเริ่มมาแต่เมื่อใดไม่มีใครสืบทราบได้ คงเป็นของคู่กับสังคมโลกมานาน เพราะทุกคนต้องการมิตร มีเพื่อนเช่นเดียวกัน จึงมีการผูกมิตรกันในรูปแบบต่าง ส่วนในอีสานสามารถค้นพบได้ใน 2 ลักษณะ คือ

- 1.ด้านวรรณคดี ได้พบข้อมูลเป็นกลอน วรรณคดีอีสาน กล่าวคำว่าเสี่ยวอยู่หลายแห่ง เช่น
อันว่า บิดาพระพ่อพญาภายพูน
อ้อยว่า จักไปหาเจ้าสหายแพงเป็นเสี่ยว (พระลักพระราม)
สังเล่า มาลวงม้าง พญาเกล้าพ่อพระองค์กุมพลสุริวงเป็นเสี่ยว (สุริวง)

นับเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งที่บอกว่า การผูกเสี่ยวในอีสานปรากฏมานานแล้ว แม้วรรณคดีในอีสานทั้ง 2 เรื่องดังกล่าว

2. ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ท่านจาริบุตร เรื่องสุวรรณ ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สำรวจประชาชนไทยที่มี วัน เดือน ปี เกิดตรงกับวันพระราชสมภพเพื่อขึ้นบัญชีเป็น “สหชาติ” โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 7 นั้นได้พระราชทานเหรียญมงคลเป็นที่ระลึกแก่ “สหชาติ” คือเพื่อนร่วมวันเกิด

ในพงศาวดารล้านนาไทย ปรากฏว่า พ่อขุนรามคำแหง พ่อขุนเม็งราย พ่อขุนงำเมือง ได้จัดให้มี พิธีกรรมปฏิญาณตนเป็นสหาย หรือ “เสี่ยว” กันโดยการกรีดเลือดลงในจอกสุรา แล้วทรงดื่มเลือดของกัน และกัน พร้อมกับกราบไหว้เทพอารักษ์ให้เป็นพยานด้วย ซึ่งนับเป็นหลักฐานสำคัญอันหนึ่งของการผูกเสี่ยว

การผูกเสี่ยววิธีการต่างๆ

การผูกเสี่ยวทำให้เกิดมิตรภาพต่อเนื่องกันมายาวนาน และไม่ขาดสาย ต่างหมู่บ้านก็อาจมีวิธีผูก เสี่ยวที่แตกต่างกันไป แต่ผลที่ต้องการก็เป็นอย่างเดียวกันคือ “มิตรภาพ” ในอีสานสามารถประมวลวิธีผูก เสี่ยวได้ 5 วิธี ดังนี้

1. **แบบที่ 1** เมื่อคู่เสี่ยวมาพร้อมกันแล้ว ผู้เป็นประธานจะนำมิดสะนาทคือ มิดหนีบหมาก มิดหนีบ สีเสียด มาตั้งไว้กลางขันหมากและถือว่ามิดสะนาทเป็นหลักเป็นตัวเปรียบเทียบว่า มิดจะใช้ประโยชน์ได้ต้องมี 2 ขา และจะต้องติดกันเหมือนคนเราจะมีชีวิตปลอดภัยต้องมีมิตร เป็นมิตรกันในทุกแห่ง คนจะต้องมีเพื่อน คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันเหมือนมิดสะนาท จะอยู่คนเดียวโดดเดี่ยวไม่ได้ แล้วทำพิธีผูกแขนให้คู่เสี่ยว

2. **แบบที่ 2** เมื่อคู่เสี่ยวมาพร้อมกันแล้ว ก่อนจะผูกเสี่ยวผู้เป็นประธานจะนำเกลือ พริก มาวางไว้ ต่อหน้าในพิธี โดยให้เกลือกับพริกเป็นตัวเปรียบเทียบ เกลือมีคุณสมบัติคือเค็มไม่จี๊ดจาง พริกเผ็ดไม่เลือกที่ เสี่ยว จะต้องมิลักษณะรักษาคุณสมบัติคือรักกันให้ตลอดไป เหมือนเกลือรักษาความเค็ม แล้วจะทำพิธีผูกแขนให้คู่ เสี่ยว

3. **แบบที่ 3** เป็นแบบที่ง่ายก็คือ เมื่อคู่เสี่ยวพร้อมแล้ว ผู้เป็นประธานก็จะผูกแขนให้คู่เสี่ยว และ อวยชัยให้พร ใช้คำพูดเป็นหลักในการโน้มน้าวให้คู่เสี่ยวรักกันและกัน

4. **แบบที่ 4** เป็นแบบที่มีการจองคู่เสี่ยวกันไว้ก่อน หรือมีการพิจารณาเด็กที่รักกัน ไปด้วยกัน ทั้งๆที่เด็กไม่รู้ว่าจะเป็นคู่เสี่ยวกัน จึงนำเด็กมาผูกเสี่ยวกันโดยการเห็นดีเห็นงามของผู้หลักผู้ใหญ่ โดยผู้เป็น ประธานจะนำฝ้ายผูกแขนมาผูกให้คู่เสี่ยวต่อหน้าบิดามารดาของคู่เสี่ยว ให้รับรู้ความรักของเด็กทั้ง 2

5. **แบบที่ 5** เป็นพิธีผูกเสี่ยวแบบผู้ใหญ่ คือ ผู้ใหญ่ที่รักกันมาตั้งแต่เด็กหรือมาขอบพอกันเมื่อโต แล้ว รับราชการด้วยกัน ทำธุรกิจด้วยกัน หรือด้วยเหตุผลอื่นก็ตาม มีใจตรงกันจะผูกเสี่ยวก็ขอให้ผู้หลัก ผู้ใหญ่ผูกแขนเป็นเสี่ยวกันให้ หรือผูกในพิธีผูกเสี่ยวที่จัดขึ้นเป็นกิจจะลักษณะก็ได้

การผูกเสี่ยวที่ขอนแก่น

การผูกเสี่ยวที่ขอนแก่น เกิดมีขึ้นเป็นทางการปี 2523 ในงานเทศกาลไหม จังหวัดขอนแก่น โดย การดำริของศูนย์วัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งมีศาสตราจารย์วิชัย วัฒนศัพท์ อดีตอธิการบดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นประธานขณะนั้นมีชื่อว่า ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน ได้ร่วมกับนายจรินทร์ กาญจ โนนทัย และท่านผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นในขณะนั้น คือนายชำนาญ พงษา โดยได้ความคิดจากการจัด

ประเพณีผูกเสี่ยวที่ กิ่ง อ.เป็อยน้อย จัดโดยนายเลื่อน รัตนมงคล หัวหน้ากิ่งในขณะนั้น และได้จัดเกือบทุกปีจนทุกวันนี้ รวมแล้ว 16 ครั้ง ปีนี้เป็นปีที่ 17 (มีงบจัดประเพณีผูกเสี่ยวอยู่หนึ่งปี)

การจัดประเพณีผูกเสี่ยวที่ขอนแก่นนี้ ได้ประยุกต์เอาวิธีผูกเสี่ยว 5 วิธีดังกล่าว มาจัดให้ยิ่งใหญ่และเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยผนวกเอาพิธีกรรมต่างๆ เข้ามาด้วย ทำให้งานผูกเสี่ยวยิ่งใหญ่และมีความหมายยิ่งขึ้นดังนี้

1. มีการให้คู่เสี่ยวจองการผูกเสี่ยวโดยการหาคู่มาเอง
2. ให้อำเภอต่างๆ ในจังหวัดขอนแก่นส่งคู่เสี่ยวจากอำเภอเข้าร่วมผูกเสี่ยว
3. มีพานบายศรีที่ใหญ่โตเป็นพานหลัก มีพราหมณ์ หรือหมอสวดมนต์ มีการรำบายศรีก่อน จะทำพิธี และมีการมอบเกียรติบัตรคู่เสี่ยว
4. มีการจัดประกวดพานบายศรี
5. มีการจัดเลี้ยงแบบ “พาแลง” ขึ้นในงานผูกเสี่ยว เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองคู่เสี่ยว
6. มีผู้หลักผู้ใหญ่ เช่น รัฐมนตรี หรือผู้แทนมาเป็นประธานในพิธี และนำผูกแขนคู่เสี่ยว
7. มีพระสงฆ์มาร่วมประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อสวัสดีมงคลต่อคู่เสี่ยว
8. จัดให้มีแขกมงคลเป็นผู้ผูกแขนคู่เสี่ยว และมีแขกผู้มีเกียรติร่วมอวยพรและเป็นสักขีพยาน

จุดประสงค์สำคัญของประเพณีผูกเสี่ยว

ในการจัดประเพณีผูกเสี่ยว มีจุดประสงค์สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. เพื่อให้คนในชาติเข้าใจคำว่า “เสี่ยว” อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง
2. เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ ประเพณีอันดีงามของอีสานไว้เป็น “มรดกทางวัฒนธรรม”
3. เพื่อปลูกเร้าให้คนในชาติตระหนักถึงความเป็นมิตรกัน
4. เพื่อนำค่าแห่งมิตรภาพ ไปร่วมพัฒนาประเทศชาติ และขยายผลการผูกเสี่ยวไปสู่คนในชาติให้มากยิ่งขึ้น

จำนวนคู่เสี่ยว

การผูกเสี่ยวในปีแรกจำนวน 200 คู่ ปีต่อๆ มา ได้ถือมา 100 คู่ เป็นหลักและถือเอาโอกาสอันควรเป็นตัวเลขกำหนด เช่น 90 คู่ สำหรับปี 90 พรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นต้น ในปี 2537 มีคู่เสี่ยวมาร่วมผูกเสี่ยวในพิธี 50 คู่ มาร่วมผูกเสี่ยวในคุ้มวัฒนธรรมตอนกลางคืนตลอดงาน 148 คู่ รวมทั้งสิ้น 198 คู่ เฉลี่ยแล้วปีละประมาณ 100 คู่ 14 ปี ที่ผ่านมามีได้คู่เสี่ยวไม่ต่ำกว่า 1400 คู่

สำหรับปี (2538) คณะกรรมการก็ถือโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นครองสิริราชสมบัติได้เป็นปีที่ 50 จึงจัดคู่เสี่ยวจำนวน 50 คู่ โดยให้อำเภอต่างๆ จัดหาคู่เสี่ยวให้อำเภอละ 2 คู่และคู่เสี่ยวจากสถาบันต่างๆ อีก รวมเป็น 50 คู่ เพื่อร่วมพิธีในวันที่ 29 พฤศจิกายน 2538

นอกจากนั้น ในเทศกาลไหมปี 2535 คณะกรรมการได้ริเริ่มให้มีการผูกเสี่ยวทุกคืนเป็นครั้งแรกมีคู่เสี่ยวมาผูกเสี่ยวกันเป็นจำนวนมาก เห็นว่าเป็นผลดี จึงจัดให้มีการผูกเสี่ยวเช่นนั้นมาทุกปี ปี 2538-2539 และ 2540 นี้จึงจัดให้มีการผูกเสี่ยวที่คุ้มศิลปวัฒนธรรมทุกคืนเช่นเดิม คาดว่าจะมีผู้สนใจมาผูกเสี่ยวอย่างปีที่แล้ว

การผูกเสี่ยวเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างมิตรภาพที่จะหาที่ใดไม่ได้อีกแล้ว นอกจากนี้ อีสาน ณ จังหวัดขอนแก่น ท่านที่สนใจจะผูกเสี่ยวก็แจ้งความจำนงค์ที่จังหวัดขอนแก่น และหรือโครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น โทร.241331-9 ต่อ 2399 ทุกวันในเวลาราชการ

ประเพณีผูกเสี่ยว

ความหมาย

คำว่า “เสี่ยว” เป็นภาษาไทยอีสานคนทั่วไปมักเข้าใจว่าเพื่อนแท้ที่จริงแล้ว “เสี่ยว” มีความหมายลึกซึ้งยิ่งอยู่ในตัวเอง เจ้าของภาษาเท่านั้นจึงจะเข้าใจดีและซาบซึ้งในคำนี้ คือหมายถึง มิตรแท้ เพื่อนแท้ เพื่อนตาย ซึ่งมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน มีความผูกพันด้านจิตใจอันละเอียดอ่อนลึกซึ้งยาวนาน และอมตะ ไม่มีอำนาจอันใดจะพรากให้จากกันได้แม้แต่ความตาย คนที่จะเป็นเสี่ยวกันได้ต้องมีพ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ผูกให้เป็นเสี่ยวกัน และคนที่เป็นเสี่ยวกันจะมีข้อผูกพันรักษันับถือกันอย่างแท้จริง และแน่นแฟ้นตลอดไป

ความเป็นมาของประเพณีผูกเสี่ยว

การผูกเสี่ยวเป็นประเพณีของพี่น้องภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สืบทอดกันมานาน ปรากฏหลักฐานในหนังสือที่ถือว่า เป็นวรรณคดีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ตอนพญาครุฑคิดถึงเสี่ยว เป็นกลอนว่า

อันว่า ปิตาพระ พ่อพญาภายพูน ฮ้อยว่า จักไปหาเจ้า “สหายแพงผู้เป็นเสี่ยว” และในเรื่องผาแดงนางไอ่ตอน สองพญานาคแบ่งเมืองกันปกครอง และให้สัญญาต่อกันเป็นกลอนว่า

“สองก็ฮักขอดมันเหมือนฮวมเคหัง การครองคุณเสี่ยวสหายหลายชั้น จึงได้ขอด มันหมายฮวมไมตรี เพื่อจักเป็นใจเดียวปลอยมายม้าง”

การปฏิบัติในการผูกเสี่ยว เดิมเป็นประเพณีระหว่างบุคคลและบุคคล หรือระหว่างครอบครัวกับ

ครอบครัว คือ พ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ (ผู้เฒ่าผู้แก่) เมื่อเห็นบุตรหลานของตน มีรูปร่างลักษณะ ผิพรรณ นิสัยใจคอ หรือมีความสนิทชิดชอบ กับบุตรหลานของอีกฝ่ายหนึ่งก็จะทาบทามขอมุกเป็นเสี่ยวกัน ตอนทาบทามนี้เรียกว่า “แสกเสี่ยว” เมื่อตกลงแล้วก็ขอมุกให้เป็นเสี่ยวกัน โดยใช้เส้นด้ายขาวมุกข้อมือของแต่ละคน เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่คู่เสี่ยวยิ่งขึ้น บางแห่งก่อนจะมุกแขนเสี่ยวก็จัดพิธีสูขวัญบายศรีคู่เสี่ยวเสียก่อน ตอนใช้ด้ายมุกแขนนี้เรียกว่า “มุกเสี่ยว” เมื่อทำพิธีมุกเสี่ยวเสร็จแล้ว พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือให้โอวาท ให้ศีลให้พรอบรมสั่งสอนให้คู่เสี่ยวรักกันถ้อยทีถ้อยอาศัยตลอดพ่อแม่พี่น้อง และวงศาคณาญาติของกันและกันให้การช่วยเหลือแก่กันตลอดไปตอนนี้เรียกว่า “ขอดเสี่ยว” หลังจากนั้นก็เลี้ยงข้าวปลาอาหารกัน ตามสมควรแก่ฐานะานุรูป

การมุกเสี่ยวนี้ที่นิยมมุกเป็นเสี่ยวกัน ก็เฉพาะชายกับชาย หญิงกับหญิง และต้องมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันเท่านั้น

ความมุกพันของเสี่ยว การมุกเสี่ยวเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของสังคม ที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพี่น้องภาคตะวันออกเฉียงเหนือและได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อมีการมุกเป็นเสี่ยวกันทุกฝ่ายยอมรับสำนึกในภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันมีข้อผูกพันแนบแน่น สนิทใจ นับถือรวมไปจนถึงวงศาคณาญาติของกันและกัน ประหนึ่งว่าเป็นครอบครัวเดียวกัน ซึ่งพอสรุปข้อผูกพันของเสี่ยวในเชิงพฤติกรรมได้ดังนี้

เสี่ยวต่อเสี่ยว ตามประเพณีถือว่า เสี่ยวต่อเสี่ยวมีฐานะคล้ายกับเป็นบุคคลเดียวกัน จึงมีความสนิทสนมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่สุด เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ช่วยเหลือเจือจุนกันว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ไร้ใจบอกความลับแก่กันและปกปิดความลับของกันและกัน ไม่ทอดทิ้งกันในยามมีภัย และไม่ดูหมิ่นกันในยามฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตกยาก เมื่อฝ่ายใดมีเสี่ยวอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องถือและปฏิบัติต่อกันเหมือนเสี่ยวของตนเช่นกัน

เสี่ยวในเครือญาติ มีประเพณีที่ยึดถือเป็นหลักแต่โบราณว่า เมื่อเป็นเสี่ยวกันแล้ว จะต้องพาคุ้เสี่ยวของตนไปรู้จักกับบิดามารดาญาติพี่น้องของตน และให้มุกแขนอีกครั้งหนึ่ง ทั้งสองฝ่ายจะต้องยอมรับญาติของเสี่ยวเป็นญาติของตนด้วย ดังนั้นจึงมีคำเรียกว่า พ่อเสี่ยว แม่เสี่ยว น้ำเสี่ยว พี่เสี่ยว น้องเสี่ยว เป็นต้น

ไปมาหาต่อ เสี่ยวต่อเสี่ยวจะต้องมีการติดต่อกันอยู่เสมอมิได้ขาด โดยไปมาหาสู่กันซึ่งตามประเพณีที่ถือกันมามากจะมีของฝาก ของต้อนรับไปด้วย เพื่อแสดงออกซึ่งไมตรีแม้แต่เพียงเล็กน้อยก็ยังดี

ไปมาหาแวะ หากมีธุระจำเป็นต้องเดินทางผ่านที่อยู่ของเสี่ยวอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องแวะเสี่ยวของตนเสียก่อน หากได้รับการบอกกล่าวขอร้องให้เดินทางร่วมกันเป็นการติดตามโจรผู้ร้าย หรือไปในเสี่ยงอันตรายแล้วจะต้องเสียสละหยุดงานส่วนตัวเดินทางไปกับเสี่ยวให้จงได้

ช่วยเป็นช่วยตาย ถ้าเสี่ยวฝ่ายหนึ่งตกทุกข์ได้ยากหรือมีความเดือดร้อน เช่น การเกิด (มีบุตร) การเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบอันตราย เสี่ยวอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเสียสละเข้าไปช่วยจนเต็มความสามารถจนถึงขั้นที่เรียกว่าอาจตายแทนกันได้

ดังนั้นการผูกเสี่ยวเป็นประเพณีเก่าแก่ของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ทุกคนเข้าใจซาบซึ้งในความหมายดีอยู่แล้ว การผูกเสี่ยวจึงเป็นการสร้างเพื่อนสนิทเพื่อนตาย เพื่อนแท้ สร้างความรัก ความสามัคคี ความเข้าใจดี สร้างสัมพันธภาพ และสร้างข้อผูกพันอันเหนียวแน่นให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนอย่างแท้จริงและตลอดไป

ประโยชน์ของเสี่ยว

การผูกเสี่ยวนับว่าเอื้ออำนวยประโยชน์กว้างขวางมาก เพราะเป็นการสร้างความเป็นเพื่อน สร้างข้อผูกพัน สร้างความรัก ความนับถือให้เกิดขึ้นในชุมชน ข้อผูกพันและความรักดังกล่าวไม่จำกัดอยู่เฉพาะผู้เป็นเสี่ยวกันเท่านั้น แต่แผ่กระจายไปถึงพ่อแม่ ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายด้วยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากรัก ความนับถือ การช่วยเหลือเจือจุนกัน ซึ่งทุกฝ่ายจะแสดงออก ต่อกันในลักษณะของผู้มีความรัก ความนับถือกันอย่างมหาศาลทั้งในส่วนตัวและส่วนรวมขอกกล่าวในที่นี้พอสังเขปดังนี้

1. ด้านสังคม เป็นการสร้างสัมพันธภาพ สร้างความรัก ความสามัคคี ความเข้าใจดีระหว่างมนุษยชาติ ให้ประชาชนมีความรักนับถือ ช่วยเหลือเจือจุนซึ่งกันและกัน มีข้อผูกพันต่อกัน สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ได้ นอกจากนี้ยังจะทำให้ประชาชนมีความรู้จักคุ้นเคยกันอย่างกว้างขวางไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันฉันท์ญาติมิตร ซึ่งจะทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข

2. ด้านเศรษฐกิจ เมื่อประชาชนมีความรักนับถือซื่อสัตย์ต่อกันถึงกับเป็นเพื่อนตายกันแล้ว ย่อมช่วยเหลืออนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำงาน ช่วยกันพัฒนาอาชีพให้ดีขึ้นเป็นการลดช่องว่างระหว่างประชาชนอันเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจ เพราะประชาชนมีความสำนึกในการรับผิดชอบต่อกัน

3. ด้านพัฒนาท้องถิ่น และให้ความร่วมมือ เมื่อประชาชนเป็นเพื่อนตายกันมีความรัก ความเข้าใจดีต่อกัน ย่อมมีความไว้วางใจกันจะร่วมกันคิดปรึกษาหารือกัน การปฏิบัติงานทุกอย่างก็จะเป็นไปในลักษณะให้ความร่วมมือและประสานงานกันซึ่งจะเป็นผลดีในด้านพัฒนาร่วมกันเสียสละ สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นและสังคมของตน

4. ด้านป้องกันอาชญากรรม เมื่อประชาชนมีความรัก นับถือรู้จักคุ้นเคยกันอย่างกว้างขวางแล้ว การขัดแย้งก็จะไม่เกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็จะสามารถระงับลงได้ด้วยสันติวิธี เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดในสังคมชนบท ถ้าพวกวัยรุ่นไปเที่ยวงานในหมู่บ้านที่ไม่มีใครรู้จักเลย มักจะเกิดการทะเลาะวิวาทกันด้วยข้อขัดแย้งต่างๆ แต่ถ้าไปหมู่บ้านที่มีคนรู้จักจะไม่มีเกิดเรื่องอะไรหรือการลักโค กระบือ ตามชนบทผู้รู้จักคุ้นเคยก็จะช่วยกันติดตาม ถ้าผู้ร้ายนำโค กระบือมาทางหมู่บ้านที่มีคนรู้จักหรือเสี่ยวก็จะได้รับความร่วมมือบอกทิศทางหรือเบาะแสให้ได้ดี โอกาสที่จะได้คืนก็มีมาก และปรากฏเช่นกันว่าโจรผู้ร้ายเองจะไม่ไปลักสิ่งของของ

เสี่ยว ของญาติของเสี่ยวหรือแม่คนในหมู่บ้านเดียวกับเสี่ยว ดังนั้นการผูกเสี่ยวเป็นแนวทางป้องกัน อาชญากรรมได้ทางหนึ่ง

5.ด้านการเมืองและการสร้างความมั่นคงแห่งชาติ การผูกเสี่ยวเป็นการฟื้นฟูอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามไว้ เป็นการปฏิบัติการณ์เพื่อสร้างมวลชนให้เป็นกลุ่มก้อนอีกรูปหนึ่ง สร้างความรักความเข้าใจดีในหมู่ชนให้ทุกคนมีความสามัคคีอยู่ร่วมกันโดยสันติ ร่วมกันป้องกันรักษาประเทศชาติ ซึ่งเป็นผลดีแก่การปฏิบัติทางการเมือง และสร้างความมั่นคงแก่ประเทศชาติด้วย

นอกจากผลโดยสังเขปที่กล่าวมาแล้ว การผูกเสี่ยวยังเอื้ออำนวยประโยชน์ที่บุคคลที่มีความรักนับถือจะพึงปฏิบัติต่อกันเอนกประการ ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ส่วนตัว หมู่คณะ สังคม รวมทั้งประเทศชาติด้วย

การผูกเสี่ยวเป็นประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมของประชาชนชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวัฒนธรรมซึ่งทุกคนเข้าใจควายหมายลึกซึ้งดีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นการสร้างเพื่อนสนิท เพื่อนแท้ เพื่อนตาย สร้างความรัก ความสามัคคี ความเข้าใจดี สร้างสัมพันธภาพและข้อผูกพันที่เหนียวแน่น และอมตะให้แก่ประชาชนด้วยความสำนึกในภาระหน้าที่และประเพณีวัฒนธรรมอันดีนี้คู่เสี่ยวจะให้ความรัก ความนับถือต่อกัน และญาติพี่น้องของกันและกัน ให้ความช่วยเหลือเจือจุนกันและกันไปชั่วนานแสนนาน นับว่าเป็นประเพณีที่ดีมีคุณค่าทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจ การพัฒนา การปกครอง การเมืองและความมั่นคงแห่งชาติ สมควรได้รับการฟื้นฟูอนุรักษ์ให้คงอยู่และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

Phuk Seow Ceremony

by

Assoc. Prof. Udom Buasri

Faculty of Humanities and social science

Center of Arts and Culture

Khon Kaen University Thailand

Phuk Seow is an old tradition which has played an important role in the way of life of Northeasterners for a long time. We cannot find the specific date or period of its origination. It is generally recognized as a ceremony of making friends or friendship ceremony of people in this region.

Seow

The word “Seow” means “comrad” or “intimate friend”. The deep meaning of this word reaches the hearts of person to person. It doesn’t mean a common friend’ but a friend who can be taken as “having the same life” until death.

Phuk Seow

Phuk Seow is the name of the ceremony performed in the case of two or more persons who decide to become friend. Two persons (male-male, female-female) have such a decision (some-times the parents take part in making their decision) and perform the ceremony presided over by Maw Soot Khwan or Brahman. Bai sri is set. The Brahman chants the holy words tarding from the invitation of guardian god from any area even from the heavens. He chants the essential words concerning the Phuk Seow Ceremony and also describes the significance of it. The last section of chanting refers to holy persons, holy places in the universe and invites them to bless the perticipants with happiness and good health.

While chanting, the Brahman ties the raw cotton yam with the twists of Seow. The cotton string symbolized the friendship of Seow. Sometimes it is believed that the essence or substance of Seow is locked in the bodies. This substance is popularly called “Khwan” in Esarn. Khwan which is locked by cotton yarns will reside in the body and give them good feelings and good mindfulness.

Bai Sri Dance

Bai Sri Dance or Ram Bai Sri is a kind of dance referring to the invitation of the Khwan to reside in the bodies. The dance also shows the traditional style of dance and song. It was performed not only to invite the Khwan, but also the guardian gods and holy persons or places to bless all with good wishes.

The History of Phuk Seow

1. According to our studies, there are two evidences of Phuk Seow originations. From literature, Phuk Seow is a ceremony performed in those day which appeared in three famous works of literature.

Pha Dang Nang Ai

Phra Laks phra Lam

Thaow Suriwong

All words concerning this ceremony were written on palm-leaves with literature.

2. Historically, it was found that three kings of Lanna and Sukhothai namely Ngam Mueng, Meng Rai and Ram Kamhang became royal friends by performing the friendship ceremony. The aim of that ceremony pointed to joint-fighting against the Burmese Army, and also to keep a promise of notfighting each other.

Methods of Performance

There are many different methods of performing Phuk Seow. Each of these may be suitable for one but not for another. The five standard methods are as follows:-

1. By using some meaningful material as a symbol of friendship during ceremony.
2. By holding chilli or salt as a symbol during ceremony.
3. By the agreement of parents of Seow.
4. If children are very young, the promise was made by their parents.
5. By the decision of Seow themselves whetter they are young or old.

Phuk Seow Khon Kaen

In 1980 Phuk Seow was established in the Silk Festival by the decision of the governor, vice governor and two representatives of Khon Kaen Univ.; Vanchai Wattanasap

and Udom Buasri. The ceremony was well performed with 200 Seow from many districts participating in the ceremony.

The old tradition was adapted to modern times of globalization, so additional conditions have been added by the committee. They are:-

1. Seow have to apply to Phuk Seow by themselves.
2. They inform through the district governor.
3. Use Bai Sri as a symbol of ceremony.
4. The minister or representative comes to preside over the ceremony.
5. Buddhist monks pour lustral water to bless Seow with happiness and good luck.
6. Distinguished Guests are invited to tie the twists of Seow with cotton yarn.

Aim of Phuk Seow

1. To make all Thai people understand the word “Seow” with the right meaning.
2. To preserve and reorganize the old good tradition and keep it not only in mind but also in practice.
3. To take the power of friendship to develop society and nation in terms of “*Power of understanding*”
4. To spread this kind of ceremony to all people of all lands.

Seows’ Characteristics

There are at least three characteristics of Seow.

1. They are in the same sex, age and tastes.
2. They are permitted by their parents, when young.
3. They have the foundation of rational love not sensible love and without any conditions.

Bai Sri Soo Khwan

Bai Sri is a name of flowers in a tray with necessary food and daily items.

This Bai Sri also aims to invite guardian gods to welcome and bless the participants.

Soo Khwan, sometimes called Tam Khwan, is the name of activities performed by an elderly person called “*Maw Soot Khwan*” or Brahman.

Maw Soot Khwan hands over many acts; such as.

-Chanting the holy words to invite god and spirit from heaven to protect the participants.

-Inviting the participant's Khwan to reside in their body.

-Tying the cotton yarns with the twists of Seow.

-Blessing the Seow and audience with good luck and everlasting happiness.

It is a tradition of calling back the Khwan (living essence) in to the bodies, so they well live in happiness and good health.

This or any ceremony, as performed in the village also serves as a channel for the expression of feelings, desires and needs in a structured way.

Esarn dance

1. Bai Sri Dance : or Ram Bai Sri is a kind of dance which invites Khwan to reside in the bodies. It was performed not only to invite Khwan but also to bless the guests with the best wishes.

2. Tang Vai Dance : It is a kind of dance showing the ethnic-group-activities in Laos. Some explain it as a paying homage to high ranking persons. It belongs to Lao tradition.

3. Serng Kratip Khwan is a popular dance of Esarn. The style of this dance is quick and hot, sweet. It shows the life style of Esarn people who are ready to work anywhere. Esarn people use the rice container in the daily life.

4. Phu Thai Dance is a kind of dance belonging to North of the Northeast. Phuthai is one of ethnic group of Thailand came to Thailand from Lao in the time of King Rama III. They worship Buddhism, then every year they will come to dance paying respect to a Holy Pagoda named “*Tad Panom*”. The style of this dance is slow but sweet.

5.Ream Panjole is a kind of dance influenced by Kmer Culture spreading over the south of the Northeast between the border of Thai and Kmer.

This kind of dance shows the primitive healing when somebody gets sick. The dancer will invite god or spirit to cure the patient. Some body says this is the indegenious wisdom of Esarn people to help themselves for living.

ประวัติการเลียงไหม

“การซึ่งจะทำต่อไปในภายหน้ายังมีมาก คือ เมื่อเขาเห็นควรจะทำอย่างไร จะต้องคิดการให้ตกลงตลอด อย่าต้องให้เป็นคอเรสปอนเด้นกันยืดยาวได้จะดี..เราจ้างเขาเข้ามาแล้วในครั้งนี้นับว่าเสียเงินอยู่เสมอ ถ้ายังไม่ลงมือทำการทราบใด ไซ้แต่จะเสียเงินเดือนเปล่า ผู้ที่ได้เงินเดือนนั้นก็หมิ่นประมาทด้วย ขออย่าให้หลงไปว่า เขาจะยินดีว่าได้เงินเดือนเปล่า ไม่ต้องทำงานเช่นเสนาบดี หรือข้าราชการของเรา ซึ่งมีความคิดอย่างต่ำซ้ำ

การซึ่งจะคิดทำนี้ คงจำจะต้องลงทุน เมื่อได้ความควรจะลงทุนประการใด อย่าได้สิ้นสะท้าน ต้องนึกว่าตามทุนคือ เงินเดือนซึ่งได้ออกแล้วนั้น จำจะต้องตั้งใจว่า จะทำการจริง ถ้าทำขึ้นได้ จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ไม่ใช่เป็นแต่ทดลองให้รู้ไว้”

นี่คือ พระราชดำริแห่งองค์พระปิยมหาราชเจ้าที่ทรงกำชับต่อเจ้าพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในปี พ.ศ. 2444 ในคราวที่ทรงทราบฯ ว่าจะได้ว่าจ้างมิสเตอร์โตยามะ ชาวญี่ปุ่นเข้ามาศึกษาวิจัยปรับปรุงการเลียงไหมในประเทศไทย ทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

รัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีความตั้งใจอย่างดีในการที่จะพัฒนาการทำไหมในประเทศให้ดีที่สุดจนเป็นสินค้าที่ส่งออกได้ และได้ใช้เงินทุนอย่างมากในการจ้างผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่น ซื่อเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนอุปกรณ์อื่นๆ ในที่สุดก็ได้ล้มเลิกไป การทำงานอยู่กับเรื่องไหม ตั้งแต่เริ่มสำรวจตั้งเป็นกรมไหมทอผ้า จนในที่สุดก็ล้มเลิกไป รวมเป็นเวลาทั้งสิ้น 1 ศตวรรษพอดี คือ จาก 2444-2454 ซึ่งมีขั้นตอนการทำงานดังนี้

- 1.การสำรวจเพื่อหาสาเหตุการส่งเสริมการเลียงไหม
- 2.การว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น
- 3.ข้อมูลการเลียงไหมพื้นเมืองอีสาน
- 4.รายงานการศึกษาข้อมูล
- 5.ตั้งกรมช่างไหม รศ.122 (2446) และการตั้งสาขากรมช่างไหม

6. การปรับแนวทางการเลี้ยงไหม
7. ขยายสาขาการช่างไหม
8. การตั้งงานทอผ้าที่โคราช
9. การปรับปรุงกองช่างไหม
10. โรงงานฝีกหัดช่างทำไหม
11. เลิกกองช่างไหม
12. สรุปการปรับปรุงการทำไหม

จากขั้นตอนดังกล่าวแล้ว เมื่อศึกษาดูจะพบแนวการดำเนินการเป็นตอนใหญ่ๆ 3 ตอนดังนี้

1. การสำรวจหาข้อมูลการทำไหม
2. การดำเนินการทำไหม
3. การประเมินผล และเลิกโครงการ

การสำรวจและศึกษาข้อมูลการทำไหม

การทำไหมมีชื่อเสียงในโลกในสมัยรัชกาลที่ 5 มีอยู่ 2 ประเทศ คือ จีน กับญี่ปุ่น จนคนไทยพูดกันติดปากว่า “ไหมจีน” และ “ไหมญี่ปุ่น” โดยเฉพาะญี่ปุ่น ได้ใช้วิธีผลิตไหมโดยเครื่องจักรที่ทันสมัย ในขณะที่ประเทศไทยยังใช้มือผลิตเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวเท่านั้น รัฐบาลสยามจึงได้จ้างมิสเตอร์ โดยามะ ชาวญี่ปุ่นมาสำรวจ วางแผนการทำไหมในสยามประเทศ โดยอยู่ในความดูแลของกระทรวงเกษตรธิการ โดยามะมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ 4 มีนาคม 2444 และได้ลงมือทำงานในปีนั้น ข้อมูลแรกที่กระทรวงเกษตรธิการ ขอจากกระทรวงมหาดไทยให้นายโตยามะเกี่ยวกับข้อมูลการเลี้ยงไหมของจังหวัดนครราชสีมาว่า

“ เดิมราษฎรคนใดจะเลี้ยงตัวไหม ถ้ามีพันธุ์อยู่แต่เดิม ไม่ต้องซื้อเก็บมาใส่กระดังไว้ประมาณ 5-6 วัน ฝักหลอกที่มีตัวไหมอยู่ในนั้นก็กัดฝักหลอกออกมาเป็นตัว มีปีกคล้ายกับตัวแม่เป้งมดแดง คำสามัญเรียนว่า แม่บี้ ครั้นเวลาจะไข่นั้นต้องหาผ้ามารองไว้ แล้วเอาตัวมันมาเรียงกัน เอาขันหรืออะไรครอบไว้ มันจะออกไข่เล็กๆ เท่าไข่ปลา ครอบไว้จนหมดไข่จึงเอาตัวแม่ทิ้ง เก็บเอาไข่แต่ไข่ แล้วไข่นางไหมก็แตกออกเป็นตัวคล้ายบุงเล็กๆ เอาใบหม่อนมาขอยให้ละเอียด โรยให้ตัวไหมที่อยู่ในกระดังกิน 2 วัน วันที่ 3 นางไหมนอนครั้งที่ 1 เรียกว่า “นอนขน” เวลานางไหมนอนไม่ต้องให้ใบหม่อน รุ่งเช้าวันที่ 4 จึงเอาใบหม่อนให้กินอีก 3 วัน ตัวไหมนอนเป็นครั้งที่ 2 เรียกว่า “นอน 2” รุ่งเช้าเอาใบหม่อนมาให้กิน ไม่ต้องละเอียดนัก อีก 4 วัน นางไหมนอนครั้งที่ 4 เรียกว่า “นอนใหญ่” แล้วเอาใบหม่อนให้กินทุกๆ วัน ไปประมาณ 9-10 วัน นางไหมสุขเป็นตัวเหลือง หากิ่งไม้สะแกทำเป็นคบใส่ นางไหมที่สุข บางเจ้าของก็เก็บใส่กระดังเป็นชั้นๆ จนเต็มกระดัง แล้วเอาฝาปิดนางไหมทิ้งไว้ 2-3 วัน ต่อมาเอาออกจากกระดังนั้นไปใส่กระดังอื่น เก็บไว้ทำ

พันธุ์บ้าง ที่เหลือนั้นเอาหม้อต้มน้ำร้อนจัด เอานางไหมที่คำลาวเรียนว่า “ฝักหลอก” ใส่ลงในน้ำร้อน สาวเป็นตั้งไหมใหญ่ สาวเลยคอไหม คือ ไหมกลาง ไหมตอตเส้นเล็ก คือที่สุด รวมมีไหมอยู่ 3 ชนิด แล้วแต่เจ้าของจะอย่างไร

ราษฎรคนหนึ่งหรือสองคน เลี้ยงไหมครั้งหนึ่งได้น้ำหนักไหมไม่ต่ำกว่า 1 ชั่ง ตามแต่ทำมากหรือนำน้อย ในปีหนึ่งทำได้ 4 ครั้ง คือ กรกฎาคม- สิงหาคม สิงหาคม- กันยายน กันยายน- ตุลาคม ตุลาคม- พฤศจิกายน (หมดฤดูเลี้ยง) ถึงจะเลี้ยงต่อไปก็ไม่ได้ผล เพราะไม่มีใบหม่อนให้กินในฤดูแล้ง ถ้ามีใบหม่อนให้กินก็เลี้ยงได้เต็มปี ถ้าไม่ได้เลี้ยงเต็มปีก็เก็บเอาไว้ทำพันธุ์ การซื้อขายกันในพื้นเมืองมีน้อย ได้แต่พอทำเครื่องนุ่งห่มไม่ถึงกับมีการซื้อขาย เป็นแต่ราษฎรไปซื้อมาจากมณฑลอีสาน มณฑลอุดร มณฑลบูรพา มาจำหน่ายขายที่เมืองนี้โดยมาก

จากข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว โดຍยามะ จึงได้เริ่มออกสำรวจการทำไหมที่จังหวัดนครราชสีมา ปักธงชัย ดูการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม ตลอดจนการซื้อไหม จากชาวบ้านโดยละเอียด แล้วได้ทำรายงานแสดงเพื่อให้เห็นข้อดีข้อเสีย ในการทำไหมตามที่ได้วิเคราะห์ว่า

ข้อดี

- ไหมพันธุ์ไม่ดี
- เครื่องมือไม่ทันสมัย
- คุณภาพไหมไม่ดี
- การเลี้ยงไหมไม่ถูกต้อง
- ราษฎรยึดมั่นในประเพณีเกินไปจนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ข้อดี

- ต้นหม่อนแข็งแรงดี การปลูกพอใช้ ดีกว่าหม่อนญี่ปุ่น
- การทำไหมไม่ขัดขวางการทำนา
- ความต้องการของตลาดไหมมากขึ้น
- เลี้ยงไหมได้ทุกฤดูและเลี้ยงได้ถึง 8 คราวต่อปี
- ภูมิอากาศเอื้ออำนวยต่อการปลูกหม่อนทำไหม
- การขนส่งง่ายกว่าข้าวในภาวะที่มีทางคมนาคมที่ดี
- การทำไหมเป็นงานทำในร่ม และเป็นงานของสตรี
- ค่าจ้างแรงงานก็ถูก

จากรายงานดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอ่านแล้วจึงมีพระราชหัตถเลขาถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการว่า

“ได้อ่านรายงานของมิสเตอร์โตยามะตลอดแล้ว เข้าใจชัดเจนดี... ได้เชื่อเสียแล้วว่า การเรื่องวิธีเลี้ยงไหมนั้น เป็นอันได้ค้นพบวิธีซึ่งจะเลี้ยงได้ดี ไม่จำเป็นต้องปรึกษากันว่าจะเป็นอันสำเร็จหรือไม่ ข้อที่จะคิดเดียนี่คือ ตามที่มิสเตอร์โตยามะคิดว่าจะจัดการนี้ จะจัดตามที่เขาว่าพาจจะจัดเพียงเท่าใด ฤาจะเปลี่ยนรูปใหม่หมดทีเดียว...”

ในที่สุดรัฐบาลไทยก็เจียดที่ดินที่ทุ่งศาลาแลง กรุงเทพฯ สร้างที่ทำการทดลองเลี้ยงไหม ปลูกหม่อน และจัดให้มีกองช่างไหม สังกัดกระทรวงเกษตรธิการ ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะเป็น “กรมช่างไหม” และ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญ-พัฒน์พงศ์ เป็นอธิบดีช่างไหมคนแรก ซึ่งอาจถือได้ว่า พระองค์ท่านเป็น “บิดาแห่งวงการไหม” เมื่อมีกรมช่างไหมแล้วก็ได้ดำเนินการเป็นการใหญ่คือ

- จัดการบำรุงพันธุ์ไหม
- แนะนำวิธีทำสวนหม่อมให้ราษฎร
- ฝึกราษฎรให้สาวไหมใหม่
- ฝึกหัดราษฎรให้รู้จักการทอผ้าแบบสากล

กรมช่างไหมได้อุทิศทุกอย่างเพื่อปรับปรุงการทำไหม งานก็รุดหน้าไปได้ด้วยดี จนทำให้เกิดการตั้งสาขาช่างไหมขึ้นในนครราชสีมา และบุรีรัมย์ ปรับปรุงอบรมแนวทางการส่งเสริมการเลี้ยงไหมในแบบใหม่แก่ราษฎร และขยายผลการอบรมไปสู่ราษฎรชุดต่อไป อย่างกว้างขวาง และได้ขยายสาขากรมการช่างไปยังอำเภอพุทไธสงบุรีรัมย์ อำเภอสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด อำเภอศรีสะเกษ อำเภอชัยภูมิ อำเภोजัตร์ส อำเภอเมืองอุบลราชธานี

และเพื่อให้งานทอผ้าผสมกลมกลืนไปกลับงานไหม จึงตั้งเมืองทอผ้าขึ้นที่กองช่างไหมนครราชสีมา เครื่องทอผ้ารุ่นใหม่ถูกสั่งมาจากญี่ปุ่น ภายในระยะเวลา 8 ปี งานด้านการทำไหมเจริญขึ้น และดำเนินไปด้วยดี แต่อธิบดีกรมช่างไหมได้สิ้นพระชนม์ลงในปี 2452 และมีพระบรมราชโองการแต่งตั้ง เจ้าพระยาวางษานุประพันธ์เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ และพระยาบรมบาทบำรุงเป็นอธิบดีกรมช่างไหม และได้ระดมสรรพกำลังส่งเสริมการทำไหมให้ขยายออกไปทั่วทุกอำเภอ โดยให้นายอำเภอดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งการทำไหมและการทอผ้า นับว่าการทำไหมเจริญขึ้นมากจนมิสเตอร์บาร์เน็ต พยากรณ์ว่าในปีต่อมาสยามจะเป็นประเทศที่มีสินค้าไหมส่งออกมากประเทศหนึ่งในโลก

ในปี 2453-2454 เริ่มเกิดการทรุดของการเลี้ยงไหมแม้รัฐบาลจะพยายามอย่างไรก็ตาม ผลของการฝึกหัดราษฎรยังไม่เป็นผลตามที่ต้องการประกอบกับในช่วงนั้นเป็นภาวะฝนแล้ง ปลูกหม่อนไม่ได้ผล มีโรคระบาดทำให้ตัวไหมตายเป็นจำนวนมาก ยิ่งกว่านั้นในปีนี้ก็มีการย้ายเจ้านายไปอยู่กระทรวงอื่น พนักงานกองช่างไหมก็ถูกถอนกลับ งบประมาณก็ถูกตัดทอนลง ในที่สุดก็ถึงการต้องยกเลิกการช่างไหม

การจัดทำโครงการอุดหนุนการทำไหมของรัฐบาลสยามดำเนินการมาถึงหนึ่งทศวรรษพอดี เริ่มจากการจ้างผู้เชี่ยวชาญจนถึงการทอผ้ากับเครื่องจักรแบบใหม่ และขยายสาขาต่างๆ สิ้นเงินลงทุนไป 1,235,169

บาท แต่เมื่อผลิตใหม่ออกมาแล้ว จำหน่ายได้เป็นเงิน 74,672 บาท โดยทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าขาดทุนย่อยยับ ซึ่งไม่คุ้มกับการลงทุนเลย จึงในที่สุดก็มีการยุบกรมช่างไหมดังกล่าว

การทำโครงการดังกล่าวไว้ว่าจะเสียหายและขาดทุนอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งประเทศสยามได้อย่างมากก็คือประสบการณ์ ได้มีการวิเคราะห์สาเหตุของความล้มเหลวไว้หลายข้อดังนี้

1. การขยายตัวไวไป ในขณะที่ยังไม่มีผู้ชำนาญการควบคุม

2. นโยบายรัฐบาลไม่มั่นคงต่อการทำไหม

3. ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีใหม่ๆ จึงรับไม่ได้

4. เป็นเพราะนิสัยคนชนบทอีสาน

5. เกิดปัญหาเรื่องโรคของหม่อนไหม

6. สินค้าอื่นๆ ที่ทำสำเร็จรูปตลาดใหม่ เพราะเส้นทางรถไฟนำสินค้าประเภทผ้าเข้าสู่อีสาน คนอีสานจึงนิยมของใหม่

7. ราษฎรยังไม่สนใจผลิตไหมเป็นสินค้า

8. ขาดผู้นำ เจ้าหน้าที่ก็เสียขวัญกำลังใจ

ในฐานะเป็นชาวอีสาน เมื่อได้ศึกษาพิจารณาการวิเคราะห์ของผู้เกี่ยวข้องแล้ว เหม็นว่ามีข้อหน้าคิดบางประการที่อาจเกี่ยวข้องกับชาวอีสาน ที่อาจเป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้กรมช่างไหมไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งก็น่าคิดมาก ดังนั้นสังเกตของนายโยโกตา ชาวญี่ปุ่นที่ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“ในขั้นแรกข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าได้เปลี่ยนวิธีการสาวไหม และทอผ้าอย่างเก่าเป็นอย่างใหม่แล้ว ราษฎรคงจะมีความพอใจนิยมทำตาม ครั้นได้ลงมือสั่งสอนเข้าจริงผู้ที่ทำตามคำสั่งสอนนั้นมีน้อย ที่ไม่ทำตามมีมาก เพราะเหตุว่าเป็นนิสัยของราษฎรในมณฑลนครราชสีมาและอีสาน ซึ่งโดยมากมันเป็นผู้มักน้อย ชอบถือสันโดษไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับใคร และเกียจคร้านในการทำกินเมื่อหาเงินมาได้คราวหนึ่งก็นอนกินไปเสียหายวันจนกว่าจะหมดเงิน จึงจะไปเที่ยวรับจ้าง และแสวงหาใหม่ การยากๆ เช่น การทำไหมทอผ้าไม่มีใครจะมีใครทำ เพราะมีทางทำกินอย่างอื่นที่ง่ายกว่า เช่น รับจ้างตัดไม้ หายางตามป่าและทำงานกุลี วันหนึ่งก็ได้กว่า 50 สตางค์

ขุนสรรค์โกสียพัตร ผู้อำนวยการก่องยังไหมนครราชสีมา ก็รายงานเกี่ยวกับคนอีสานไว้ว่า

“การแนะนำและสั่งสอนให้ใช้วิธีอย่างใหม่ ราษฎรก็ไม่มีใครเชื่อฟัง โดยความโง่เขลาไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีที่บิดามารดาเคยทำกันมา ถ้าแม้จะผิดเพี้ยนก็กลัวผีจะทำร้ายและให้โทษต่างๆ ฉะนั้นการเลี้ยงไหมของชาวเรา จึงได้ผลน้อยและล่าช้าอยู่ดังนี้

ส่วนนายเกรแฮมกล่าวได้ว่า

“ผู้หญิงที่ผ่านการอบรมจากโรงเรียนของรัฐบาล เมื่อกลับไปบ้านก็โยนความรู้ที่ได้มาทิ้ง กลับไปทำงานด้วยวิธีที่คุณย่าคุณยายเคยสอน เครื่องสาวไหมระบบใหม่ที่ได้รับแจกไปนั้นถูกนำไปบูชา ด้วยความเชื่อว่า จะนำความสุขมาสู่ครอบครัว เพราะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงอยู่ในเครื่องมือเหล่านั้น”

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ตั้งข้อสงสัยไว้นี้ หากชาวอีสานในยุคปัจจุบันได้ย้อนดูสังคมในยุคนั้น คงจะได้ข้อคิดและประสบการณ์อย่างมาก ที่จริงแล้วการมองคนอีสานในยุคนั้นว่าเกียจคร้านก็ดี ใจเขาไม่ยอมเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็ดี อาจจะเป็นการมองในมุมที่ต่างกันไป ยังมีสิ่งสำคัญอันหนึ่งที่อยู่ในใจของชาวอีสานตลอดว่า คนที่ทำไหมเป็นคนทำบาป เพราะจะต้องเอาตัวฝักหลอกต้มในน้ำร้อน ซึ่งนับว่าทารุณมากในความรู้สึกของชาวชนบทที่ยึดมั่นพระพุทธศาสนา คนอีสานส่วนมากจึงหันไปทำฝ้ายหรือทำอย่างอื่นที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตคนอื่น สิ่งเหล่านี้ทั้งเจ้านายและญี่ปุ่นไม่ได้วิเคราะห์ไม่กล่าวถึงด้วยและคิดว่าน่าจะมีสิ่งอื่นอีกมากที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการช็อกทางวัฒนธรรม (Cultural Shock) สำหรับผู้ที่อยู่นอกวัฒนธรรมเมื่อประสบเข้า

อย่างไรก็ดีแม้กรมช่างไหมจะเลิกไปแล้วก็ตาม ประวัติศาสตร์ก็คงจะบันทึกไว้ว่าหนึ่งทศวรรษ รัฐบาลสยามในรัชสมัยของพระปิยมหาราชได้เอาใจใส่ตั้งใจอย่างยิ่งที่จะให้ไหมกลายเป็นสินค้าส่งออก เมืองไทยจะกลายเป็นศูนย์กลางการค้าไหม เพราะสามารถผลิตไหมได้ครบวงจร ตั้งแต่ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม ทอผ้า แต่เป็นที่น่าเสียดาย ถ้าไม่เลิกล้มโครงการ และผู้นำไม่ถ่วงจากไปเสียก่อนป่านนี้ในยุคนี้การทำไหมก็คงจะรุ่งเรืองอยู่ในอีสานมากกว่าที่เป็นอยู่คือเสียหนึ่งของประวัติศาสตร์การทำไหมบนดินแดนแห่งที่ราบสูง

ผ้าไหม

ผ้าที่บ่งบอกฐานะของชาวอีสาน

ผ้าไหม เป็นผ้าที่ชาวอีสานให้ค่านิยมสูงกว่าผ้าฝ้าย โดยธรรมชาติผ้าไหมเหนียวกว่ามันทนกว่าผ้าฝ้ายหลายเท่า ชาวอีสานจึงไม่นิยมเอาผ้าไหมมานุ่งเล่น หรือทำเป็นชุดลำลองแต่จะเก็บไว้เป็นชุดสำคัญในงานพิธี และเทศกาลต่างๆ ที่เรียกกันว่า “ชุดเอาบุญ” คือชุดใช้ในงานเทศกาลบุญประจำเดือนในประเพณีฮีตสิบสองของอีสานนั่นเอง

การทำผ้าไหม มีกระบวนการสลับซับซ้อน และยุ่งยากกว่าการทำผ้าฝ้ายหลายเท่าตัวแม้ว่ารูปแบบการทำจะใช้แบบเดียวกันก็ตาม ดังนั้นผู้ที่สนใจในการทำผ้าไหมควรรู้เรื่องไหมตั้งแต่เริ่มต้นจนทอเป็นผ้าชนิดต่างๆ ดังต่อไปนี้

การปลูกหม่อน: การเลี้ยงไหมจะเริ่มต้นที่ปลูกหม่อน โดยเลือกเอาบริเวณที่หม่อนจะขึ้นได้ดี เช่น หลังบ้านหรือสวน เป็นที่ชุ่มชื้นแต่น้ำไม่ท่วม หม่อนที่นิยมนำพันธุ์มาปลูกคือหม่อนน้อย และหม่อนตาดำ เพราะเป็นพันธุ์ที่ดี มีใบดำ และตัวไหมชอบ การปลูกหม่อนต้องใช้เวลา 1 ขวบปี จึงจะเก็บใบได้

อุปกรณ์การเลี้ยงไหม : หมายถึง อุปกรณ์ที่จะนำตัวไหมมาเลี้ยง ได้แก่ กระจด ฝาคลุมกระจด (ผ้าห่ม้อน) ชั้นวางกระจด ตะกร้า เชียงหันใบหม่อน

ชีวิตตัวไหม ตัวไหม อีสานเรียกว่า “ม้อน” ส่วนหม่อนเรียกว่า “มอน” ตัวไหมมีชีวิตเป็นวัฏจักรของมันเองโดยเริ่มจาก

ไข่	2-3 วัน
ไข่บัก	10 วัน
ตัวไหม	22-26 วัน
ฝักหลอก , ดักแด้	8-10 วัน

ม้อนนอน : การกำหนดว่าตัวไหมจะโตจนสุกว่ากี่วัน ชาวอีสานนับโดยถือเอาอนของตัวหนอนเป็นหลัก ตัวไหมจะนอนทั้งหมด 5 นอน แต่ละนอนใช้เวลาใกล้เคียงกันดังนี้

นอน 1 ใช้เวลา 3 วัน

นอน 2 ใช้เวลา 3 วัน

นอน 3 ใช้เวลา 7 วัน

นอน 4 ใช้เวลา 7 วัน

นอน 5 ใช้เวลา 3 วัน

จะพบว่าเวลาทั้งหมดของชีวิตไหม ตั้งแต่เริ่มต้นจนวันที่เป็นฝักหลอก ใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 50 วัน ซึ่งเจ้าของจะต้องดูแลประคบประหงมเป็นอย่างมาก บางคนถึงกับล้มลุกเต่าไปก็มี เพราะเอาใจใส่ต่อการเลี้ยงไหมมาก ขณะที่ตัวไหมนอนนั้น มันจะไม่กินอาหารใดๆ ผู้เลี้ยงก็ต้องรู้ว่าเป็นช่วงที่งดให้อาหาร จนถึงเป็นคติและนำมาเป็นภาษิตสอนคนว่า “ม้อนนอนอย่าเกีย” ซึ่งหมายความว่า ถ้าตัวไหมนอนก็อย่าให้อาหารเท่ากับว่า คนนอนหลับก็ไม่ต้องรู้สึกหิวไม่จำเป็นต้องปลุกมากิน

เมื่อเลี้ยงไหมครบตามจำนวนวันที่กล่าวแล้ว ไหมก็จะสุกต้องเตรียมตัวไหมไปไว้ในจ่อ (กระจด) ใหญ่ มีไส้เป็นช่องๆ ไหมจะชักใยทำรังที่เรียกว่า “ฝักหลอก” อยู่ 2-3 วัน ก็เสร็จจับฝักหลอกเขย่าจะมีเสียงดังขลุ่ยขลุ๊ก เหมือนพระกริ่งนั่นแหละ จากนั้นจึงนำไปดึ่งไยไหมออกโดยใส่ในหม้อต้มให้เดือด สาวอีสานเรียกว่า “สาวไหม” ซึ่งมีอุปกรณ์ คือ หม้อสาวไหมโดยเฉพาะ ไหมที่สาวออกมาแล้วจะมี 3 ชนิด คือ

1.ไหมหลืบ คือการสาวเอาเปลือกฝักหลอกออก จะได้เป็นเส้นไหมไม่เสมอกัน เรียกว่า “เก็บขี้ไหม” ซึ่งมีมีดขนาดเล็กเป็นเครื่องมือ บางทีเรียกไหมชนิดนี้ว่า ไหมใหญ่บ้าง ไหมอ็โป้บ้าง

2.ไหมสาวหรือไหมน้อย เป็นไหมที่คัดเลือกแล้ว ใช้ประโยชน์ได้ตั้งแต่เปลือกจนถึงผิวบางๆ โดยไม่ต้องหยุดอย่างสาวไหมหลีบ ไหมลวดเป็นไหมที่สวยงาม นิยมนำไปทอผ้าตัดเสื้อหรือทำผ้าสบ

3.ไหมคอ ได้แก่ไหมที่สาวต่อจากไหมกลีบ เมื่อนำเอาไหมหลีบออกไปแล้วก็จะเหลือผิวฝักหลอกด้านใน การสาวเอาไหมจากตัวนี้ไปจะได้ไหมเส้นเล็กแลบ เมื่อทอแล้วนำไปตัดเสื้อผ้านี้จะสวยงามเป็นเป็นที่สุด เรียกไหมชนิดนี้ว่า ไหมคอหรือไหมชั้นที่ 2

เมื่อสาวไหมแล้วก็จะเก็บไหมไว้ในเล่งแล้วทำเป็นใจ เรียกว่า “ใจไหม” นับว่าได้ 8 ใจเท่ากับ 1 ปอย นำเช็ดไหมไปฟอกแล้วมาเข้าไปใส่กง นำอีกหรือก็ มาสาวไหมออกจากกงในโอกาสนี้เจ้าของจะเก็บซี่ไหมไปด้วย แล้วจึงนำไหมไปฟอกให้เป็นสีขาวตามกระบวนการโดยน้ำต่าง นำไหมไปย้อมสี ซึ่งมีลักษณะสีเดียวกับสีย้อมฝ้าย เช่นไหมย้อมเข ไหมย้อมครั้ง ความพิเศษของการย้อมไหมอยู่ตรงที่จะนำไปย้อมสีใดๆ ก็ตาม ต้องผ่านการย้อมเขเสียก่อน

สำหรับการย้อมเขนั้น ชาวบ้านต้องไปหาเข (ไม้เลื่อยมีหนาม) มาเตรียมไว้ก่อนโดยขูดเอารากมาผ่าออกเป็นซี่ ตากแดดให้แห้ง แล้วมาต้มเคี่ยว 3 วัน แล้วนำมากรองให้ดี แล้วต้มอีกทีหนึ่ง คราวนี้พอเดือดก็ให้นำมาย้อมได้เลย พอได้ที่แล้วก็นำขึ้นมาปั่นให้หมาดๆ แล้วตากแดดให้แห้ง แล้วจึงนำไปย้อมสีตามต้องการ

วิธีการย้อมไหม และฝ้ายโดยวิธีธรรมชาติดังกล่าวแล้ว ปัจจุบันหาได้ยากเต็มทีนานๆ จะพบที่ชนบทห่างไกลซกระยะหนึ่งทั้งนี้ก็เพราะโลกเจริญขึ้น โลกแคบเข้า วิธีเก่าก็ล้าสมัย ยุ่งยากและเสียเวลา ชาวบ้านจึงย้อมสีที่มีอยู่ตามตลาด ซึ่งง่ายกว่าและประหยัดเวลา ยิ่งกว่านั้นปัจจุบัน มีโรงงานเลี้ยงไหมขายในจังหวัดเพชรบูรณ์ เลี้ยงเสร็จก็นำมาขายให้ชาวอีสานเพื่อทอผ้า ช่างทออีสานก็สะดวกขึ้น ไม่ต้องไปเหน็ดเหนื่อยเลี้ยงหม่อนป้อนไหม ในทศวรรษหน้า อาจไม่เห็นสวนหม่อนในอีสาน แม้การทอผ้าจะยังมีอยู่ ด้วยเหตุผลและวิธีดังกล่าว

การทอผ้า

การทอผ้าไหมพื้นก็มีกระบวนการทอเช่นเดียวกับฝ้าย ไม่ว่าจะเป็นการทอผ้าพื้น ผ้าซิด และมัดหมี่ ปัจจุบันนี้ ผ้าที่คนนิยมซื้อไปจากอีสาน และมักจะมาราคาแพงที่สุดก็คือ “ผ้าไหมมัดหมี่” ดังนั้นจึงถือโอกาสนี้กล่าวถึงการทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวอีสานไว้เสียเลย

ผ้าไหมมัดหมี่อีสาน ไม่ว่าจะทำ ณ ที่ใด เช่น ปักธงชัย พุทไธสง บ้านเขว้า แม้แต่ชนบทก็ล้วนแต่ใช้ระบบการมัดหมี่ และทออย่างเดียวกัน จะต่างกันแต่คุณภาพ และชื่อเสียงเท่านั้นเอง

การทอผ้ามัดหมี่มีกระบวนการในการทำอย่างยุ่งยาก และใช้สติปัญญามาก หญิงสาวชาวบ้านไม่ใช่ใครๆ ก็ทำได้ ช่างฝีมือทำได้เป็นบางคน และช่างคนนั้นจะเป็นครูสอนต่อๆ ไป ผู้ใดไม่เรียนรู้ก็จะทำไม่ได้เว้นแต่แม่เป็นอยู่ก่อนแล้ว ก็สอนลูกสาวต่อๆ กันไปโดยไม่ต้องไปหาครูฝึกที่อื่น

การทอผ้าใหม่นั้น จะต้องผ่านกระบวนการต่างๆ มากมายยุ่งยาก ซึ่งกว่าจะมาเป็นผ้ามัดหมี่ลายสวยๆ นั้นผ่านขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

การมัดหมี่

การเตรียมเส้นยืน

การเตรียมเส้นพุ่ง

การทอ

มัดหมี่

การมัดหมี่ หมายถึง การมัดไหมให้เป็นรูปร่างต่างๆ มีกระบวนการดังนี้

ขั้นที่ 1 นำไหมที่ฟอกแล้วไปเข้าหลักคั้น คั้นไปมาเป็นคู่ๆ ให้ได้ตามต้องการ

ขั้นที่ 2 แบ่งกลุ่มของเส้นไหมโดยนับเส้น เพื่อจะจัดเป็นกลุ่มเพื่อมัด

ขั้นที่ 3 ใช้เชือกกล้วยน้ำว้า หรือกล้วยชะนีโน หรือกล้วยนวน ซึ่งมีปอเหนียวมาก เรียกว่า “ปอกกล้วย” มามัดเป็นสายตามที่ต้องการเช่น สายหมี่ขอ หมี่ตา หมี่ต้นสน เป็นต้น

ขั้นที่ 4 นำไปย้อมสี แล้วตากแดดให้แห้ง

ขั้นที่ 5 นำมารอเข้ากับหลอด แล้วใส่กระสวยเพื่อนำไปเป็นเส้นพุ่งต่อไป

เส้นยืน หมายถึงเส้นที่เป็นแนวตั้ง ชาวบ้านเรียกว่า “เครือหูก” เป็นไหมสีเดียวแล้วแต่ผู้ทอจะเลือกใช้สีอะไร เส้นยืนเป็นเส้นสำคัญเช่นกัน เพราะจะเป็นเส้นที่เป็นแบบว่าผ้าจะกว้างเท่าใด เนื่องจากเขาเก็บผ่านฟืม ผ่านเข้าได้ซึ่งเป็นรูปแบบของการทอโดยเฉพาะ

การทอ เมื่อเตรียมเส้นทอ เส้นพุ่ง และการผูกแล้ว ผู้ทอจะนั่งตรงกระดานรองนั่งขาเหยียบที่ไม้เหยียบหูก ใช้กระสวยพุ่งเส้นพุ่งผ่านไปมากับเส้นยืน ไม้เหยียบหูกจะเป็นตัวเปิดปิดเส้นยืนเพื่อให้เส้นพุ่งผ่าน ผู้ทอจะต้องชำนาญในการดูว่าสายที่ผูกไว้ในมัดหมี่นั้นตรงกันเป็นดอกหรือรูปที่ต้องการหรือไม่ จะต้องคอยจัดรูปดูแลอยู่ตลอดเวลา

ผู้ทอใหม่ ๆ จะมีมารดาคอยดูแลเพื่อให้เกิดความชำนาญและเมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นก็เก่งไปเอง และเมื่อทอเสร็จได้ประมาณ 1-2 เมตร แล้วก็ใช้ไม้กำปั่นพันเข้าไปเรื่อย ๆ จนหมดหูก ผ้าที่ทอแล้วก็จะเป็ลวดลายสวยงามตามต้องการ ส่วนความละเอียดต่อ ๆ ไปอยู่ที่ฝีมือคนมัดหมี่ และคนทอไม่ว่าใคร ๆ ก็ทำได้ จึงเกิดเป็นแหล่งผ้าไหมมัดหมี่ต่าง ๆ กันไป ล้วนแต่มีชื่อเสียงโด่งดังทั้งนั้น เช่น

ผ้ามัดหมี่บ้านไผ่

ผ้ามัดหมี่ชนบท

ผ้ามัดหมี่บ้านนาข่า

ผ้ามัดหมี่พุทไธสง

ผ้ามัดหมี่บ้านเขว้า

ผ้ามัดหมี่สุวรรณภูมิ

ผ้ามัดหมี่ร้อยเอ็ด

ผ้ามัดหมี่สุรินทร์

ผ้ามัดหมี่ชาวอีสานที่สวยงาม ๆ ฝีมือละเอียดราคาค่างวดเป็นเรือนแสนบางครั้งชาวอีสานทอแล้วก็ไม่กล้าใส่ เพราะแพงเกินตัว จึงมีแนวคิดใหม่ว่า ผ้าดีไว้ขาย ผ้าฮ่วยไว้หม่ ก็ทำให้วัฒนธรรมของเราว่าแต่ก่อนทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน ผืนสวย ๆ งาม ๆ ก็ตกเป็นมรดกตกทอดกับลูกหลาน ปัจจุบันนี้ขายกันหมด แม้แต่ของเก่า ๆ ก็นำมาขายโดยที่ไม่รู้คุณค่า และเพราะความจำเป็นบังคับ

ลายผ้ามัดหมี่

ลายผ้ามัดหมี่ในภาคอีสานนั้น เป็นลายที่จำลองมาจากธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันนี้ ลายมัดหมี่ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะมีช่างบางคนได้ปรับเปลี่ยนลายพื้นบ้านให้ผสมไปกับลายผ้าในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง และลายแบบของเขมร เป็นต้น ดังนั้นเราพอจะประมวลลายมัดหมี่ของอีสานออกมาได้เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ และในลายละเอียดดังนี้

1. หมี่กลุ่มลายดอกไม้และพรรณพฤกษา
2. หมี่กลุ่มลายสัตว์คน
3. หมี่กลุ่มลายเครื่องใช้ประจำครัวเรือน
4. หมี่กลุ่มลายเบ็ดเตล็ด
5. หมี่กลุ่มลายรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอก

ลายหมี่รุ่นเก่า

หมี่ดอกแก้ว หมี่นาค

หมี่กาบหลวง หมี่คน

หมี่ตุ้ม หมี่งเจ็ด

หมี่ดอกหญ้า หมี่ขอ

หมี่ดอกกุหลาบ หมี่ง

หมี่นก หมี่งน้อย

หมี่นกระจอก หมี่ขอเครือ

หมี่ไก่ หมี่ชั้น

หมี่นกเขา หมี่ตา

หมี่แมงดา หมี่ฟองน้ำ

หมี่งูเหลือม	หมี่เอื้อ
หมี่นาคน้อย	หมี่ปะแจบไซ
หมี่นาคชูสน	หมี่ข้าวหลามตัด
หมี่นาคใหญ่	หมี่หมากโม
หมี่น้อย	หมี่หมากจับ

ลายหมี่รุ่นใหม่

หมี่ลายจีเพชร	หมี่หน้านาง
หมี่ลายกนกเชิงเทียน	หมี่ลายสร้อยดอกหมาก
หมี่ดาวเรือง	หมี่หน้าจั่ว
หมี่เรือหงส์	หมี่นกฮูก
หมี่กุญแจ	หมี่ขอขี่ไก่เดือน
หมี่นาคเชิงเทียน	หมี่ปูจ๋า
หมี่ผีเสื้อ	หมี่ปาดังกำ
หมี่หัวใจว่าง	หมี่หัวใจ
และอื่น ๆ อีกมาก	

ผ้าที่ทอเสร็จแล้วจะเป็นรูปตามที่ช่างมัดหมี่มัดไว้ด้วยลายต่าง ๆ ผ้าที่ทอนี้จะมีความหนาบางต่างกัน และราคาที่ขายก็จะต่างกันด้วยเพราะความหนาบางต่างกัน และราคาที่ขายก็จะต่างกันด้วยเพราะความหนาบางจะบอกถึงคุณภาพของผ้า ความหนาบาง จะบอกถึงคุณภาพของผ้า ความหนาบางจะอยู่ที่การใช้ฟืม ใบหนึ่ง หูกจะใช้ฟืมไม่เกิน 3 ฟืม เรียกชื่อผ้าตามฟืม ฟืมสามอันเรียกผ้าสามตะกอ (หนา) ฟืมสองอัน เรียกว่าผ้าสองตะกอ (ขนาดกลาง) และฟืมเดียวเรียกผ้าตะกอเดียว (บาง) ซึ่งเป็นชื่อและภาษาที่ใช้กันในชีวิตของช่างทอผ้าอีสาน

แหล่งผลิตผ้าไหมอีสาน

ผ้าไหม เป็นผ้าที่มีลวดลายสีสังดงามได้มาจากการนำเอาเส้นไหมมาย้อมสีและทอออกมาเป็นผืนใน การทำผ้าไหมแต่ละผืนต้องอาศัยความอุตสาหะหลายขั้นตอนตั้งแต่การเลี้ยงไหมการสาวเส้นไหมการย้อมสีกา รออกแบบลวดลายการเก็บลายไปจนถึงการทอผ้าไหมออกมาผ้าไหมแต่ละผืนจึงมีราคาสูงพอสมควร

ผ้าไหมอีสาน เป็นที่รู้จักมาช้านานแล้ว และถือว่ามีคุณภาพดีที่สุดใน โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่ อีสาน ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ปีหนึ่งสามารถนำเงินตราเข้าประเทศเป็นมูลค่า ไม่น้อย ชาวอีสานได้ทำผ้าไหมกันโดยทั่วไป และทำกันเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ทำกันมากที่สุด

ที่จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าผ้าไหมชนบท
ผ้าไหมร้อยเอ็ด ผ้าไหมปักธงชัย ผ้าไหมชัยภูมิ และผ้าไหมกึ่งอำเภอนาโพธิ์ เป็นต้น

แหล่งผลิตผ้าไหมอีสาน

1.จังหวัดอุบลราชธานี

- บ้านปะอ่าว ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่
- บ้านทรายมูล ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลย์มังสาหาร ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ และโสร่งไหม
- บ้านเปือย ตำบลเปือย อำเภออำนาจเจริญ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าชะม้าไหม ผ้าโสร่งไหม
- บ้านหนองสองห้อง ตำบลนาฝื่อ อำเภออำนาจเจริญ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าชะม้าไหม
ผ้าโสร่ง

2.จังหวัดยโสธร

- บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม
- บ้านโนนเปือย ตำบลโนนเปือย อำเภอกุดชุม ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าชะม้าไหม ผ้าโสร่งไหม

3.จังหวัดมหาสารคาม

- บ้านดอนตูม ตำบลก้ามปู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้า
ไหม
- บ้านวังแสง ตำบลแกดำ กิ่งอำเภอกำแพงแสน ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่
- บ้านแดงโพง ตำบลดงดอน กิ่งอำเภอนาดูน ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง ผ้าชะม้าไหม
- บ้านดำรงพัฒนา ตำบลนาเชือก อำเภอนาเชือก ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอวาปีปทุม ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม

4.จังหวัดขอนแก่น

- บ้านทองหลาง ตำบลบ้านหว้า อำเภอเมือง ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม
- บ้านโคกล่าม ตำบลท่าวัด อำเภอเวียงชัย ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านห้อยค้อ บ้านนาผาย ตำบลกุดเตี้ยขอม อำเภอชนบท ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง
ไหม
- บ้านหนองเขียด บ้านหนองทุ่ม ตำบลนาหนองทุ่ม อำเภอชุมแพ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง
ไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านเหมือดแอ่ ตำบลโนนทัน อำเภอชุมแพ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านอาจสามารถ ตำบลโนนอุดม อำเภอชุมแพ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านเหล่าเกวียนหัก อำเภอเมือง ผลิตผ้าชนิดไหม

- บ้านแห่ ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านโสกนาดี บ้านนาแพง บ้านหนองทุ่ง ตำบลบ้านโคก อำเภอมัญจาคีรี ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
สร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านโคกสูง ตำบลนางาม อำเภอมัญจาคีรี ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ สร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านดินดำ ตำบลห้วยทอง อำเภอภูเวียง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ สร่งไหม
- บ้านโคกสูง ตำบลหนองเม็ก บ้านดงเต็ง ตำบลหนองสองห้อง อำเภอหนองสองห้อง ผลิตผ้าขึ้น
ไหมมัดหมี่ สร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านคอนฉิม ตำบลคอนฉิม กิ่งอำเภอแวงใหญ่ บ้านคอนหัน ตำบลใหม่นางเพียง กิ่งอำเภอแวง
ใหญ่ ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม

5.จังหวัดกาฬสินธุ์

- บ้านดงพะยอม ตำบลห้วยโพธิ์ อำเภอเมือง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม

6.จังหวัดสกลนคร

- บ้านโนนทอง ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
- บ้านบึงหวาย ตำบลบึงหวาย อำเภอเมือง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
- บ้านสร้างค้อ ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุตุบาก ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
- บ้านฝั่งแดง ตำบลไฮหย่อง อำเภอพังโคน ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าชะม้าไหม
- บ้านถ้ำเต่า ตำบลโพนงาม อำเภออากาศอำนวย ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
- บ้านขัวก่าย อำเภอวารนิวาส ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าชะม้าไหม

7.จังหวัดนครพนม

- บ้านภู ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอคำชะอี ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่
- บ้านนาคนทุ่ง ตำบลนาหว้า กิ่งอำเภอนาหว้า ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่

8.จังหวัดอุดรธานี

- บ้านนาคำไฮ ตำบลหนองสวรรค์ อำเภอหนองบัวลำภู ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม ผ้าชะ
ม้าไหม
- บ้านนาแพง ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอศรีบุญเรือง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม
- บ้านหนองทุ่งมน ตำบลเมืองใหญ่ อำเภอศรีบุญเรือง ผลิตผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ผ้าสร่งไหม ผ้าชะ
ม้าไหม

9.จังหวัดร้อยเอ็ด

- บ้านม่วง อำเภอเสลภูมิ ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ สร่งไหม ผ้าชะม้าไหม

- บ้านกาตหญ้า ตำบลกลาง อำเภอสลภูมิ ผลิตผ้าไหมมัดหมี่
- บ้านสว่าง ตำบลสว่าง อำเภอโพหนอง ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ โสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านเหล่ากล้วย ตำบลปาฝา อำเภอเมือง ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ โสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม
- บ้านหนองตระกร้า ตำบลเหนือเมือง อำเภอเมือง
- บ้านคำไฮ ตำบลคำไฮ อำเภอพนมไพร
- บ้านตาเณร ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ
- บ้านอีโก้ม ตำบลเหล่า อำเภอธวัชบุรี
- บ้านหวายลิ้ม ตำบลมะบัว อำเภอธวัชบุรี
- บ้านห้วยแก้ว ตำบลหนอง อําเภออาจสามารถ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่งไหม ผ้าชะม้าไหม

10.จังหวัดมุกดาหาร

- บ้านหนองสูง ตำบลสูง อำเภอคำชะอี
- บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอคำชะอี
- บ้านเป้า ตำบลบ้านเป้า อำเภอคำชะอี ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ โสร่งไหม
- บ้านก้านเหลือง ตำบลหนองแดน กิ่งอำเภอดงหลวง
- บ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว กิ่งอำเภอดงหลวง ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่

11.จังหวัดบุรีรัมย์

- บ้านนาโพธิ์ บ้านจอก บ้านสว่าง บ้านเมืองน้อย กิ่งอำเภอนาโพธิ์ ผลิตผ้าชิ้นไหมมัดหมี่

เที่ยวชนบทเมืองไหม

ดินแดนที่น่าพิสมัยสุดที่สุดในเรื่องผ้าไหมของจังหวัดขอนแก่นอันเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งเขตแคว้นแดนสยาม และต่างประเทศ ดินแดนนั้นเรียกกันสั้นๆ ว่า “ชนบทเมืองไหม” ซึ่งหมายถึง อำเภอชนบทในปัจจุบัน

หากทวนรำลึกถึงอดีตกาลที่ผ่านมา 200 ปี เมืองชนบท (ชล-ละ-บท) ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2326 (หลังการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เพียงปีเดียว) มีวิวัฒนาการด้านชื่อนามเขตคาม จนปัจจุบันเป็น “อำเภอชนบท” เฉกเช่นกัน ผู้ปกครองเริ่มจากการเป็น “เจ้าเมือง” ผันเปลี่ยนต่อมาเป็น “ข้าหลวงเมือง” นมนานกาลเปลี่ยนไปสุดท้ายปัจจุบันนั่นก็คือ “นายอำเภอ”

ท่องเที่ยวไป “ชนบทเมืองไหม” สบายมาก หนทางหลายหลายเส้นไม่เป็นปัญหา ใช้เวลาประเดี๋ยวดียวเสี้ยวนาที ใช้รถราประมาณ 40 นาที วิ่งเร็วจับบนเส้นทาง อ.เมือง –อ. บ้านไผ่ –อ.ชนบท ยาวทั้งหมดประมาณ 55 กิโลเมตร

บ้านเมืองชุมชนร่มรื่น มีชีวิตชีวาสง่าเปรียบแมนแดนสวรรค์ ชาวชนบทล้วนกลมเกลียวกัน
สมานฉันท์รักใคร่ไม่สร้างสา สตรีสาวสวยน่านักผิวพัคร์ชาวผ่องเป็นนักหนา ชายใจพบต้องใจอยากได้มาเป็น
ภรรยาเซยชมให้สมปอง

ชมผ้าไหม ในร้านโรงงานใหญ่ ดูสดใสให้ชมสมอรุรา หรือจะแวะชมตามบ้านหลังคาเรือนมีอยู่เกลื่อน
ทั่วไปในเขตสุขา หรือจะออกไปดูตามบ้านนอกคอกนา มีชีวิตชีวาสุดพรรณนาจริงๆ

อาชีพทอผ้าไหม ของชาวชนบท จะหมดจดสวยงามนามกระเดื่องเลื่องลือชื่อไปไกลทั้งชาวไทยและ
ชาวต่างประเทศ คือเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวขนาดเล็ก ที่ทำกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่แทบทุกหลังคาเรือน
ทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล ทำได้ทุกฤดูกาล อาศัยความชำนาญมานานปี ไม้รู้ก็บรรพบุรุษไม่ต้องหวั่นเกรงสะดุด
หยุด เพราะภัยธรรมชาติดินฟ้าอากาศ ถึงแดดจะร้อน ลมจะหนาว จะปวดร้าวเรื่องน้ำท่วมหรือฝนแล้งแต่
ประการใด จะเก็บในบางปีตรงปัญหาที่ตรงตลาด แต่คนทอผ้าไหมในตลาดส่วนใหญ่จะฉลาดในเรื่อง
การตลาดดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐเสียอีก อย่างไรก็ตาม ในปีนี้การตลาดจะแย่เป็นแน่แท้กว่าทุกปีที่ผ่านมา
เพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำระส่ำระสายไปถ้วนทั่วทุกหัวละแห่งนั่นเอง

ยลโฉมสาวสวยชนบทและชมผ้าไหมจนเบื่อหน่าย อยากพักผ่อนผ่อนคลายให้สบายกับสายลมได้ร่มไม้
ริมแม่น้ำให้หน้าใจ หรือป็นกายขึ้นภูเขาชมวิทิวทัศน์อันกว้างใหญ่ไพศาล สุขสำราญกายชิตสนิททรงนำ
เพื่อนพวงญาติพี่น้องมิตรของเรา สู่ลำเนาอ่างเก็บน้ำหนองกองแก้ว ภูทัน ภูระงำ ศูนย์ฝึกวิชาชีพออนแก่น จะ
สามารถเฝ้ามองให้แน่นแฟ้น เมื่อกลับไปเล่าสู่เพื่อนฝูงไม่ดูแคลนว่าสุขแสนเมื่อเที่ยวชนบทงามจริง

อ่างเก็บน้ำหนองกองแก้ว แผ่นผืนน้ำแห่งนี้เหมือนแผ่นแก้วแวววิบแปลบปลาบ เมื่อต้องแสงแรง
อาทิตย์ ช่างงามหนอเมื่อใกล้ค่ำยามอัสดง ค่ำเย็นลงคนมากมายเคลื่อนสายตา หย่อนกายที่ศาลาทรงไทยริม
อ่างเก็บน้ำหนองกองแก้วอันเปลิดแพรวสร้างด้วยงบงานใหม่หลายแสนบาท แสนประหลาดที่เหมือนน้องของ
พิทยา ศรีราชา หาดชะอำ ชื่นซำใจ เส้นทางไปมาสะดวกสบายบนเส้นทางสาย อ.ชนบทมีญจาตรี เพียงกระพี้
ระยะห่างตลาด 1 กิโลเมตร บุรุษเพชร ฯพณฯ พลเอกเปรม ดินสุถานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้ให้เกียรติไป
เยี่ยมเยือน และรับประทานอาหารกลางวัน ณ ที่ศาลาทรงไทยดังกล่าวอันเป็นชาวเปรมปรีเป็นศักดิ์ศรีของพี่
น้องผองชาวชนบทไม่ลดลี้ม

ภูทัน และภูระงำ เมื่อเปื่อน้ำอยากขึ้นภูดูทิวทัศน์ หามุมสังัดสงบเย็นร่มรื่นสดชื่นได้มวลหมู่แมกไม้
บนโขดหินภูเขาต่ำสลับซับซ้อนแสนออนซอนเสน่ห์หา แถมได้ใกล้ชิดพิงพิงได้ร่มกาสาวพัคร์ พุทธธรรมเครื่อง
นำพา จิตใจชาวบริสุทธิ์สุดพรรณนามีวัดสวยงามนามว่า วัดภูทัน และวัดภูระงำ มีภิกษุสามเณรศาลาการ
เปรียญ อุโบสถอันงดงามตระการตา ไม่นึกเลยว่าจะสามารถสร้างได้แมนคล้ายแดนสวรรค์ภูทันนั้นตั้งอยู่ใน
เขตตำบลวังแสง เหนือแวงวังรถไปเพียงประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนภูระงำตั้งอยู่ในเขตแดนตำบลห้วยแก
เส้นทางแท้ห่างอำเภอประมาณ 17 กิโลเมตร

ศูนย์ฝึกวิชาชีพขอนแก่น เป็นดินแดนสถาบันการศึกษาที่ขึ้นชื่อลือชา ในแคว้นแดนอีสานเด่น
ตระการเป็น 1 ใน 12 แห่ง สยามสวยงามสดใสด้วยอาคารอันใหญ่โตมโหฬารโก้หรูหรางบราคาก่อสร้าง
ประมาณ 40 ล้านบาท เด่นผงาดริมถนนสาย อ.ชนบท - อ.มัญจาคีรี ตรงข้ามอ่างเก็บน้ำหนองคลองแก้ว และ
ศาลาทรงไทย

นอกจากนี้ ของดีที่น่าเที่ยวชมมีอีกมากมายสุดขยายพรรณนานกว่านี้ได้ เพียงแค่นี้ท่านคงสบายกาย
ขอให้ได้โชคดีกลับมาเยือนอย่าเป็นอนเลย

ก่อนจะจาก “ชนบทเมืองไหม” กลับไปบ้าน

ขอเชิญท่านซื้อผ้าไหมหลายๆผืน

ตัดเสื้อกางเกงกระโปรงใส่ทุกวันคืน

ให้สุขจิตคิดถึงชนบทงามเอย

ประเพณีลงช่วง

“นอนสาหล่าหลับตาแม่สิกล่อม

นอนอู่แก้วสาแล้วแม่สิกวาย

แม่สิไปเซ็นฝ้ายเดือนหงายเว้าผู้บ่าว

สิไปหาพ่อน้ำมาเลี้ยงให้ใหญ่สูง

ลุงและอาวอาเพื่อนบ่แบ่ง

เพิ่นก็เบ่งบ่ได้ เเฮือนใกล้เพิ่นก็ซัง”

บทเพลงกล่อมลูกอีสานบทนี้ ได้บรรยายความรู้สึกของสตรีอีสาน ผู้ที่สามเ็ดได้เล็กร้างไปเรียกกันง่า
“แม่ฮ้าง” แล้วผจญชีวิตอยู่ตามลำพังกับลูกน้อย มือที่ไกวเปลปากก็กล่อมลูกด้วยบทเพลง “แม่ฮ้างกล่อม
ลูก” ซึ่งมีความหมายว่า

นอนเสี้ยวเถอะลูกเอ๋ยแม่จะกล่อม

นอนในเปลวแก้วนี้แหละแม่จะไกวให้

แม่จะไปปั่นฝ้ายตอนเดือนหงายคุยกับหนุ่ม

แม่จะไปหาพ่อเลี้ยงมาเลี้ยงดูให้เจ้าโตใหญ่

เพราะอาศัยป่าลุงก็มีได้ แม่แต่บ้านใกล้

เรือนเคียงเขาก็เมิน เพราะเราขาดพ่อ

คำว่า “แม่สิไปเซ็นฝ้ายเดือนหงายเว้าผู้บ่าว” จึงเป็นคำที่มีความหมายในการบรรยายชีวิตจริงของ
ชาวอีสานในประเพณีการลงช่วงปั่นฝ้ายและทำงานบ้านอื่นๆ เท่าที่เด็กสาวอีสานจะทำได้เป็นอย่างดีและซัด
แจ้ง

คำว่า “ช่วง” มีความหมายอยู่ 2 นัย คือ อันหนึ่งหมายถึงบริเวณบ้านหรือที่ดิน ถ้ามีที่ดินหนึ่งแปลง ก็เรียกว่ามีหนึ่งช่วง ความหมายนี้ไม่เกี่ยวกับประเพณี อันหนึ่งหมายถึงสถานที่ที่บิดาหรือญาติผู้ใหญ่ทำให้ ลูกหลานลงมานั่งปั่นฝ้ายในหน้าหนาว หน้าแล้ง ตอนกลางคืน ทำเป็นร้านยกพื้นสูงแค่นา กว้างยาว ประมาณ 8-10 ศอก พอสตรีนั่งทำงานได้ประมาณ 4-6 คน สำหรับกระดานปู มักทำด้วยไม้ไผ่ตลอดมีกองไฟอยู่กลาง แต่ละมุมเป็นที่นั่งทำงานของสาว ๆ ซึ่งเราเรียกกันว่า “ช่วง”

พ่อแม่ชาวอีสานสำนึกเป็นประเพณีว่า เมื่อลูกโตพอสอนสาว คือเป็นสาวนั่นเอง ก็จะหัดให้ลูกเต้า ตักน้ำ ตำข้าว การเหย้าการเรือน ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า ซึ่งล้วนเป็นงานของสตรีโดยเฉพาะการทอผ้า ก่อนที่จะทอจะต้องจักหาวัสดุมาไว้ก่อนให้ครบถ้วน วัสดุสำคัญก็คือ คือฝ้ายหรือไหม ในสมัยโบราณคนอีสานใช้ฝ้ายเป็นผืน เพราะเป็นผ้าประเภทใช้งาน ส่วนผ้าไหมใช้ในงานเทศกาลสำคัญเป็นงานบุญต่างๆ ทุกบ้านจึงมีการนำฝ้ายไว้ใช้ในครัวเรือน

การนำฝ้ายจากไร่มาอ้าวเอาเมล็ดออกดีให้เป็นปุ๋ย ปั่นให้เป็นท่อนกลมๆ แล้วนำไปปั่นออกให้เป็นเส้นด้วยหลาหรือไ้ เรียกว่า “เส้นด้าย” หรือปั่นฝ้าย การปั่นฝ้ายนี้มักจะทำรวมกันเป็นกลุ่ม โดยสาว ๆ จะรวมกัน 3-5 คน ลงมาปั่นฝ้ายบริเวณช่วงหรือที่ท้าวเรียกว่า “ลงช่วง” ถ้าเดือนมืดก็ก่อไฟเป็นแสงสว่าง ถ้าเดือนหงายก็จะใช้แสงสว่างแทน

ย้อนหลังไปประมาณ 30 ปีขึ้นไป ในดินแดนอีสานเหนือจรดใต้ประเพณีการลงช่วงปั่นฝ้ายเป็นที่รู้จักกันทั่วไป โดยเฉพาะแถบอีสานที่มีการปลูกฝ้ายกันมาก ประเพณีลงช่วงจึงทำและสืบทอดกันมาได้นานกว่าที่อื่นรองลงมาคืออีสานกลาง ซึ่งนอกจากใช้ฝ้ายที่ปลูกเองกันแล้วยังได้นำของไปแลกฝ้ายแถบอีสานเหนือลงมาทอผ้าด้วย

ลงช่วงที่อีสาน

หน้าหนาวเกี่ยวข้าวเสร็จ สาว ๆ จะพากันเก็บหัว (ไม้ไผ่ฝูๆ) มาใช้ก่อไฟผิงและทำแสงสว่างในเวลา ลงช่วง เก็บตามสวนไผ่รอบๆ บริเวณบ้าน และมักเก็บในตอนเย็นๆ แล้วนำไปรวบรวมที่ได้ถุนบ้าน

พอได้เวลากินข้าวแลง (ข้าวเย็น) เสร็จประมาณ 1-2 ทุ่ม สาว ๆ เก็บพาข้าว (ภาชนะใส่อาหารการกิน) เรียบร้อยแล้ว อาบน้ำแต่งตัว ก็จะลงช่วงพร้อมด้ายไ้หรือหลา (เครื่องปั่นฝ้าย) คู่ชีพก่อไฟตรงกลางข้าง แล้วเลือกนั่งที่ของใครของมัน ทำงานบ้านต่างๆ เช่น ตีฝ้าย ปั่นฝ้าย เป็นต้น แต่ส่วนมากนิยมปั่นฝ้ายหรือ เส้นฝ้าย

ไปเล่นสาว

ประมาณเวลา 3-4 ทุ่ม บรรดาหนุ่มอีสานทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ก็จะพากันแต่งเนื้อแต่งตัวชวนกันเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ 2-4 คน มีแคนเป็นดนตรีคู่ชีพออกตระเวนไปตามช่วงต่างๆ เพราะในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีสาวลงช่วงเป็นสิบๆ ช่วง จากช่วงนี้สู่ช่วงโน้น จากคุ่มนี้สู่คุ่มโน้น เมื่อไปถึงก็จะแยกย้ายกันนั่ง

เป็นกลุ่มๆ คุษสาว แล้วแต่ว่าจะเลือกคุยกับใคร การคุยสาวในขณะที่ลงช่วงนี้ชาวอีสานเรียกว่า “เล่นสาว” ทางเหนือเรียกว่า “แอ้วสาว” หนุ่มสาวที่คุยกันในระหว่างลงช่วงนี้ จะต้องมีการทักทายโต้ตอบคำพูดซึ่งกันและกันด้วยภาษาที่ไพเราะเป็นสุภาพที่เรียกกันว่า “ผญา” โดยมากจะเป็นผญาเกี่ยวหนุ่มใดกรรมดีก็จะมะซื่อเสียงโด่งดังเรื่องลือกันไปทุกช่วง และแถมเป็นการสร้างบรรยากาศ ให้ครึกครื้นไม่เคร่งเครียดในบรรยากาศเช่นนั้นด้วย ข้อนี้ทำให้เกิดประเพณี “จำผญา” ขึ้นอีกด้วย

คนอายุปูน 50-60 ปีขึ้นไป แทบทุกคนสามารถพูดโต้ตอบผญาได้เป็นอย่างดี คำผญาพวกนี้ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ปัจจุบันนี้มีหลายสถาบันในอีสานได้บันทึกเป็นเอกสารขึ้นต้น ถึงแม้จะคาดเคลื่อนไปบ้างก็นับว่าดี และใช้ได้เป็นส่วนมาก จะขอยกกล่าวบทผญาการโต้ตอบของหนุ่มสาวพอเป็นตัวอย่าง

ชาย: ถามข่าน้ำข่าเวถึงปลา (ถามข่าน้ำต้องถามถึงปลา)

ถามข่าวนาถามข่าเวถึงข้าว (ถามข่าวนาต้องถามถึงข้าว)

ถามข่าเว้าว่ามีฝัวแล้วหรือป (ถามข่าเวคุณต้องถามว่ามีคูแล้วหรือยัง)

หญิง: อ้ายเอย น้องนี้ปอดอ้อยซ้อยเสมออ้อยกลางกอ (พี่เอยน้องนี้ไม่มีคูรักหรือ)

กาบก็บ่ห่อ หน่อก็บ่ซอน ซู้สิซออนนอนข้างก็มี (เปรียบเสมือนอ้อยที่อยู่กลางกอไม่มีกาบจะห่อไม่มีหน่อจะซอนไซ)

ชาย : แม่นบ่นอ ไผสิหลังเห็นใจนกถิตถิต ปากมันฮ้องฟังฟังใจเสียวใส่กระปู บัฐ (จริงหรือไม่มีใครรู้ใจนก “ถิตถิต” หรือปากมันร้องอย่างหนึ่ง แต่ใจมันจ้องอยู่ที่ปูหวังกินเป็นอาหารต่างหากละ)

หญิง: บ่อแม่นดอกปากว่าจั่งได้ หัวใจเป็นจั่งซัน (ไม่จริงหรือ ปากว่าอย่างไร หัวใจเป็นอย่างนั้น)

ถ้าหนุ่มสาวจะจากกัน ก็จะมีคำผญาลาจากชวนให้อาลัยอาวรณ์ถึงกันยั้งนัก เช่น

ชาย: บ่อยากพลัดพรากน้อง เวรหากจ้องจำหนี

บ่อยากไกลสายคอ พ่อเวรหากมาเว้น

(ไม่ยากพรากน้องแต่ก็จำเป็นเพราะเป็นเรื่องของเวรกรรม ซักให้เราต้องจากกัน)

คันเจ้าคิดฮอดอ้าย ให้เหลียวเบิ่งเดือนดาวเด้อ

สายตาเฮาสีกล่อมกันอยู่เทิงฟ้า

(ถ้าคิดถึงพี่ให้มองดูเดือนดาวบนท้องฟ้าเถิด สายตาเราจะกล่อมกันอยู่บนท้องฟ้าโน้น)

หญิง: คันอ้ายคิดฮอดน้องให้มันตาใส่น้ำแจ้ว

คันมันแสบแจ้วๆ ใจน้องก็ตั้งกัน

(ถ้าคิดถึงน้องให้ลืมตาใส่น้ำแจ้ว ถ้ามันแสบสันอย่างไร นั่นแหละใจน้องก็เหมือนกัน)

ในบางกรณี ถ้าสาวไม่กล่าวคำอำลา หรือไม่มีอาลัยใด ๆ หนุ่ม ๆ ก็จะมีพุดผญาเป็นเชิงตัดพ้อต่อว่า เช่น

นกเขาตู้พราดคู่ก็ยังมีขัน	(นกเขาจากกันยังร้องสั่ง)
กาเหว่าวอนพราดกันก็ยังมีฮ้อง	นกดูเหว่าจากกันก็ยังมีร้องอำลา
น้องพราดอำยคำเดียวบ่เอ็นสั่ง	น้องจากพี่คำเดียวก็ไม่สั่งเสีย
ตั้งแต่ไม่ใหญ่ลุ่มก็ยังมีเอ็นสั่งต่อ	ดูแต่ไม่จะมีลุ่มยังอุตสำหรับร้องส่งต่อของมัน)

ปกติการคุยสาวตามช่วงนั้นถือเป็นธรรมเนียม และเป็นที่ยึดถือกันทั่วไปว่า ถ้าหนุ่มคนใดได้คุยกับสาวใดบ่อย ๆ จนเป็นที่รู้จักกันแล้ว หนุ่มอื่นจะให้เกียรติไม่สูงส่ง และไม่มีการทะเลาะวิวาทแย่งชิงคู่รักหักสวาทกัน เหตุการณ์ที่เกิดอยู่ประจำ เช่น ถ้าหากกลุ่มหนึ่งคุยอยู่กับสาวช่วงหนึ่ง พอได้ยินเสียงแคนของหนุ่มอื่นแว่วมา และคาดว่าจะมาที่ช่วงนี้ หนุ่มที่คุยอยู่ก่อนจะให้โอกาสและอำลาไปช่วงอื่นต่อไป

ขึ้นสาว

การคุยสาวตามช่วง ไม่ใช่ตอนสุดท้ายที่จะเป็นการบ่งบอกว่าหนุ่มสาวรักกัน เป็นเพียงสังเกตเท่านั้นว่าเขาสนใจกัน แต่จะสามารถบอกได้ว่ารักกันจริงจนถึงจะแต่งงานกันนั้น ก็ต่อเมื่อมีการ “ขึ้นสาว”

การขึ้นสาว หมายถึง การที่หนุ่มตามสาวจากช่วงขึ้นไปคุยต่อบนบ้านของสาว สาวจะขึ้นช่วงเวลาประมาณ 5-6 ทุ่ม หนุ่มใดที่ชอบกับสาวใด ก็จะตามไปส่งถึงบ้าน และถ้าได้มีโอกาสคุยบนบ้านกับสาวบ่อย ๆ เข้า และพ่อแม่ก็รับรู้ นั่นแสดงว่าเด็กมันรักกัน แล้วการสู่ขอก็จะตามมาในเวลาไม่ช้า

ประเพณีการช่วงอีสาน นับว่าเป็นวิธีการที่ชาญฉลาดของบิดามารดาในอดีตที่สามารถแก้ปัญหาวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะปัญหาทางเพศ เพราะหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้มีโอกาสพบสนทนาปราศรัยกันตามประสาหนุ่มสาวเพิ่มเติมจากเทศกาล ซึ่งจัดอยู่เดือนละครึ่ง แทนที่จะให้หนุ่มสาวต้องเก็บกดไว้ แล้วปัญหาอื่นๆ เช่น อดคร่าอนาคต ช่มชืดก็จะตามมา อีกประการหนึ่ง เป็นการฝึกสาว ๆ ให้รู้จักการทำงานบ้าน ซึ่งเป็นหน้าที่อยู่แล้ว แทนที่จะคุยกับหนุ่ม ๆ เฉย ๆ ก็จะได้สังเกตกิจกรรมารยาท ตลอดจนงานที่สาวทำอยู่เพื่อดูว่าหากรักกันแล้วจะสามารถครองรักกันได้ยึดหรือไม่ นับเป็นการ “ดูใจ” ที่แยบยลอีกชั้นหนึ่งด้วย

ประเพณีลงช่วงนอกจะให้เห็นสภาพชีวิตจริงในชนบทและแก้ปัญหาวัยรุ่นด้วยกุสโลบายที่ฉลาดแล้วยังก่อให้เกิดสุนทรียภาพในดนตรีพื้นบ้านอีกด้วย นั่นก็คือ “เสียวแคน” เพราะในขณะที่เพียงคุยกับสาวนั้นหนุ่ม ๆ โดยเฉพาะตอนขาไป และขากลับ จะได้ยินเสียงแคนแว่วตามลมในยามหนาวสร้างบรรยากาศโรแมนติกเป็นที่สุด ทำให้ผู้สันทัดในดนตรีแคนได้บัญญัติชื่อลายต่างๆ ในการเป่าแคนให้เข้ากันบรรยากาศ เช่น

ลายสาวสะกิดแม่	ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก
ลายลมพัดพร้าว	ลายลมพัดไผ่
ลายแมลงภู่ออมดอก	ลายใหญ่ผู้เฒ่าหัวตกหมอน ๆ ละ

บัดนี้ ประเพณีดังกล่าวเหลือไว้แต่อดีตและความทรงจำเก่าๆ ของคนอายุปูน 60-70 ไร่เล่าถึงความหลังของชีวิต เพราะสภาพการณ์ต่างๆ เปลี่ยนไปตามวิวัฒนาการของโลก ของเก่าๆ ก็เลยล้าสมัยของใหม่รวดเร็วทันใจและหาซื้อได้ด้วยอำนาจเงินตรา คนอีสานปัจจุบันกับคนในอดีตจึงมองกันไม่พบ และนั่นคือการฝังอดีตแล้วสร้างอนาคต มิใช่การมองอดีตเพื่อเป็นทางสู่ออนาคต ผลก็คือ “อาการชักหน้าไม่ถึงหลัง” ของวัฒนธรรมในปัจจุบัน

“คำเพี้ยน”

ภาษาพื้นเมืองภาคอีสานมีคำเพี้ยนอยู่มากในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะชื่อบ้านชื่อเมือง และการใช้ถ้อยคำที่คลาดเคลื่อนจนกระทั่งไม่ทราบความหมาย หรือมีความหมายไปในทางมิบังควร

ถ้าตรวจดูหนังสือเก่าหรือก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ขึ้นไปจะไม่ค่อยปรากฏคำเพี้ยน เช่น หนังสือบอกตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ นับตั้งแต่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารการปกครองส่วนภูมิภาคในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ข้าราชการที่ส่งไปยังส่วนกลาง อาจจะเข้าใจถึงปัญหาต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือจะเป็นเพราะความมั่งงายไม่ได้ศึกษาภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการฟังเสียงสดับสำเนียงเพี้ยนไป จึงเกิดคำเพี้ยนหรือคำผิดความหมายจนกลายเป็นคำถูกส่วนคำถูกถึงจะมีผู้นำมาใช้ก็กลายเป็นคำผิด

ดังนั้นจึงขอเอาคำบางคำมาเสนอให้ชนรุ่นหลังได้ทราบไว้บ้าง เพื่อประโยชน์การศึกษาตรวจสอบหลักฐานเอกสารสมัยเก่าจะไม่ต้องสับสน ดังต่อไปนี้

เมืองสังขะ ปัจจุบันนี้ใช้ชื่อเพี้ยนว่า “สังขะ” ซึ่งผิดจากความหมายเดิมตามประวัติที่ตั้งเมืองนั้นมีว่าเมื่อ พ.ศ. 2302 ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พระยาช้างเผือกแตกโรงไปอยู่แถวป่าแขวงนครจำปาศักดิ์ โปรตเกล้าฯ ให้สองพี่น้องคุมไพร่พลออกติดตาม หัวหน้าสำคัญของพวกเขมร-ส่วย 5 คน อาสาพาทางตามจับพระยาช้างเผือกคืนมาได้ หัวหน้าชาวบ้านดงยาง (หรือบ้านโคกอ้อจปีง) ชื่อว่า เชียงขะ มีภรรยาชื่อ สัง มีความดีความชอบจึงตั้งให้เป็นเจ้าเมือง โดยเอาชื่อภรรยาคือ “สัง” และชื่อสามีคือ “ขะ” เป็นชื่อเมืองใหม่ โดยยกบ้านโคกอ้อจปีงเป็นเมือง “สังขะ” มีราชทินนามว่าพระสังขะบุรีศรีนครอ้อจจะ ต่อมาเจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาหลายคนในนามเดิม

เมืองศรีสระเกษ เพี้ยนเป็นศรีสะเกษ ตามตำนานตั้งเมืองมีว่าเมื่อครั้งพระยาศรีโคตบองเพชรกับมเหสีเดินทางจากนครล้านช้างจะไปนครกำพูชา ได้พักแรมอยู่เมืองร้างของขอม มเหสีลงสระผสมในสระซึ่งอยู่ภายในกำแพงเมือง คือบ้านสระกำแพง ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2325 ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2325 รัชกาลที่ 1 พระ

ภักดีอุทธสงคราม (อุ่น) ขอพระราชทานตั้งบ้านโนนสามขาสระกำแพงเป็นเมือง เพื่อให้สอดคล้องกับตำนานที่มีบุคคลสำคัญมาประทับและมีพระอิริยาบถถึงตั้งชื่อเมืองว่าเมือง “ศรีสะเกษ”

เมืองขุขันธ์ เดิมนั้นกลายเป็นขุขันธ์ ซึ่งเป็นคำเพี้ยนที่เห็นได้ชัดเจน คำว่า “ ขุ ” ในภาษาอีสานเป็นคันดินยกสูงทำหน้าที่ป้องกันเมืองได้เหมือนกำแพง ต่างกับภาษาทางภาคกลางซึ่งเป็นร่องน้ำ หรือทางน้ำไหล คำว่า “ ขันธ์ ” ทั้งสองภาคมีความหมายเหมือนกัน เมืองนี้มีความหมายว่าเป็นเมืองที่มีขอบขันธ์เป็นคู คล้ายจะกลายเป็นเมืองป้อมปราการ แต่พอเพี้ยนเป็นขุขันธ์แล้วก็ทิ้งความหมายเดิมไปจนหมด

ผู้พิพากษาชาวภาคกลางฟังพยานชาวอีสานเบิกความว่า จำเลยวิ่งข้ามคู ผู้พิพากษาจึงซักว่าในคูมีน้ำไหม (เพราะภาษาทางภาคกลางคูเป็นร่องน้ำหรือทางน้ำไหล) พยานตอบว่าคูไม่เคยมีน้ำ เวลาจะข้ามต้องกระโดดหรือปีนข้าม (เช่นคูคันทนา) ศาลไม่เชื่อจึงยกฟ้องโจทก์

เมืองโขงเจียม กลายเป็นโขงเจียม ซึ่งเพี้ยนจนปราศจากความหมายเดิม คำว่า “ โขง ” ก็คือโขลง นั่นเอง คำว่าเจียมแปลว่า ใหญ่หรือโต ภาษาโบราณมีความหมายถึง ช้าง เมื่อนี้คงจะมีช้างชุกชุมมีช้างเป็นโขลงๆ นั่นเอง คำ “ เจียม ” แผลงเป็นเสียง เมืองที่มีความสำคัญหรือเมืองใหญ่จึงใช้ชื่อว่า “ เชียง ” นำหน้า เช่น เชียงใหม่ เชียงฮาย เชียงเงิน เชียงทอง เชียงคำ เป็นต้น ผู้ที่ได้บวชเรียนเป็นสามเณรสามารถอ่านออกเขียนได้ สึกออกมาเป็นพลเมืองดีของเชียงหรือของเมืองใหญ่จึงเรียกว่า “ เชียง ” ขึ้นต้นชื่อจริง เจ้านางเจียมคำก็แปลว่าทองคำก้อนใหญ่หรือก้อนโต ดังนี้

ถ้าจะเทียบให้ชัดเจนว่า “ เชียง ” หรือ “ เจียม ” ก็ตรงกับความหมายในภาษาอังกฤษว่า “ จัมโบ ” หรือช้างนั่นเอง

เมืองพิบูลมังสาหาร เปลี่ยนเป็นพิบูลมังสาหาร โดยท่านผู้ใหญ่ชาวพื้นเมืองอุบลราชธานีอ้างว่า “ พิบูล ” แปลไม่ได้ ไม่มีความหมายหรืออาจจะเป็นการเอาใจท่านนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น (จอมพล ป.พิบูลสงคราม) จึงเปลี่ยนคำว่าพิบูล เป็น พิบูล เสียเลย

ความจริงนั้นตามประวัติเดิมบริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำมูลเคยมีราชอาณาจักรปกครองกันเป็นปีกแผ่นมาแต่โบราณ เมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ปากน้ำมูลก่อนไหลตกน้ำโขงเรียกชื่อว่า “ พิบูล ” ให้คู่กับเมืองที่ตั้งอยู่ปลายน้ำมูลซึ่งชื่อว่า “ พิมาย ” เมืองพิบูลเดิมร้างไปนาน แต่ก็มีแห่งหินจารึกอักษรอินเดียโบราณไว้ และมีแห่งหินสลักกลายเป็นศิลปะเก่าแก่สวยงามมาก ส่วนเมืองพิมายมีการก่อสร้างปราสาทหินใหญ่โตขึ้นอีกในภายหลัง

เมืองเหมราษ กลายเป็นเขมราฐในหนังสือเก่าแม้กระทั่งหนังสือบอกในรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นหนังสือทางราชการหรือหนังสือ “ พันเวียง ” ก็ใช้คำว่าเหมราษ เพราะเมืองนี้เคยมีหน้าที่ส่งส่วยทองคำให้พระเจ้าแผ่นดิน การเขียนชื่อใหม่ว่า เขมราฐ ไม่ปรากฏหลักฐานหรือมีเหตุผลอันใด หรือจะมีความหมายในทางเอกลักษณ์ของเมืองอย่างไร

เมื่อคราวเกิดกบฏผู้มีบุญในสมัยรัชกาลที่ 5 (ร.ศ. 121) ฝ่ายกบฏซึ่งรวมกำลังได้กว่า 1,000 คน ยกพลเข้ายึดเมืองเขมราชได้เป็นครั้งแรก

เมืองสากนคร ใช้คำว่าสากในภายหลัง เมืองหนองหานหลวงในหนังสืออุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนมมีอีกชื่อหนึ่ง ว่าสากนครคู่กับเมืองสาเกตุนคร ซึ่งใช้ชื่อว่าเมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบันนี้

เมืองสากนคร มีสภาพภูมิประเทศเหมาะสมที่จะตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ได้ เพราะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์พื้นที่เพราะปลูกเป็นที่ราบกว้างขวาง พืชและสัตว์ซึ่งเป็นอาหารของคนคงมีมากจึงเป็นเมืองสำคัญมาแต่ยุคโบราณ แม้จะร้างไปก็มีผู้คนมาตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่หลายยุคหลายสมัย

เมืองสาเกต มีประตูเมือง 11 ประตู มีเมืองหน้าด่านทั้งสี่ทิศ 11 เมือง ซึ่งมีถนนเชื่อมต่อ 11 สาย จึงมีฉายาว่าเมืองสิบเอ็ดผักตู สมัยโบราณมีวิหารอยู่กลางบึงปลาญชัย มีสิบเอ็ดผักตู (ประตู) สิบแปดป่องเอี่ยม (หน้าต่าง) ชาวแก้ว (29) แม่ขันไต่ (กระได) แต่ภาษาโบราณเช่นในหนังสือผูกตัวไทยน้อย เวลาเขียนเลขสิบเอ็ดจะต้องเขียน 10 ขึ้นก่อนแล้วจึงเติมเลข 1 ต่อท้ายเมื่อเมืองนี้ต้องขึ้นต่อกรุงธนบุรีคนภาคเห็นเลข 101 เลยอ่านว่าเมืองร้อยเอ็ดมาจนกระทั่งทุกวันนี้

เมืองชลบท เพี้ยนเป็นชนบท ซึ่งแปลว่าบ้านนอก ในหนังสือบอกของเจ้าพระยานครราชสีมา ขอพระราชทานตั้งเมืองนี้ก็ใช้ชื่อว่า “ชลบท” เป็นสัญลักษณ์ของเมืองที่มีทางน้ำมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ เพราะอยู่ริมหนองกองแก้ว แต่พอข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครองก็ใช้ความมั่งง่ายเรียกชื่อเมืองว่าชนบท ซึ่งมีความหมายนางไม่ค่อยเป็นมงคลมาจนบัดนี้

บ้านหนองมอ กลายเป็นอำเภอกุมภวาปี คำว่า “มอ” ภาษาอีสานโบราณแปลว่า วัว บริเวณที่ราบลุ่มหนองหานน้อยอุดมไปด้วยหญ้าและมีน้ำท่าบริบูรณ์ จึงมีการเลี้ยงวัวชุมมาก (วัวชุม = วัวฝูงใหญ่) ต่อมาข้าราชการส่วนกลางไปปกครองจะยกฐานะบุคคลชุมชนหมู่บ้านนี้ขึ้นเป็นเมือง หูฟังเพี้ยนไปหรือเกิดจากความมั่งง่ายก็ไม่ทราบฟังเป็นเสียงว่า “บ้านหนองหม้อ “ ดังนั้นจึงเอานามว่าหม้อมาแปลงเป็นภาษาบาลี กุมภ เลยเสนอตั้งชื่อเป็นเมืองกุมภวาปี ปัจจุบันนี้คือ อำเภอหนึ่งของจังหวัดอุดรราชธานี

เมืองกุดฉิมนารายณ์ เพี้ยนเป็นกุดฉินารายณ์ เดิมเมืองนี้ชนเผ่าผู้ไทยถูกให้อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พบทำเลเหมาะสมที่จะตั้งเมืองอยู่ริมกุด (หมายถึงแหล่งน้ำซึ่งสมัยโบราณเป็นลำห้วยหรือลำน้ำต่อมาทางน้ำนั้นเปลี่ยนทางเดินใหม่ ทางน้ำเก่าซึ่งมีความลึกจึงยังเหลืออยู่ ส่วนตอนหัวตอนท้ายต้นเขินไปเป็นที่นาบ ทางน้ำจึงมีลักษณะด้านหรือตรงกับภาษาถิ่นว่า “ กุด ”) ริมกุดหรือแหล่งน้ำแห่งนี้มีสิม (โบสถ์) โบราณ ภายในโบสถ์มีเทวรูปแกะสลักหินเป็นรูป พระนารายณ์ เขาจึงตั้งชื่อว่า เมืองกุดฉิมนารายณ์ ข้าราชการส่วนกลาง ไปปกครองไม่เข้าใจความหมายเลยเอาชื่อเมืองแขกอินเดีย ใช้แทน ซึ่งไม่ตรงนัก

บ้านกุดลิง ตั้งชื่อเป็นเมืองวานรนิวาส ตามประวัติเดิมนั้นชาวฮ่อชาวผู้ไทยถูกให้อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้เลือกทำเลตั้งชุมชนอยู่ริมน้ำหรือกุด ซึ่งมีต้นไม้ชื่อต้นหูลิงขึ้นอยู่มากจึงตั้งชื่อว่า บ้านกุดลิง

พอยกฐานะขึ้นเป็นเมืองทางเมืองหลวงเข้าใจว่า กุด คือ กุฎิ (แปลงมาเป็นนิवास) จึงตั้งชื่อไว้ในภาษาบาลีว่า “ วานรนิवास ”

สีชมพู เป็นชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น มีหน่วยราชการบางหน่วยเขียนว่า ศรีชมพู เพราะความมั่งง่ายของเจ้าหน้าที่

ที่มาของคำว่าสีชมพู คือ เมื่อขึ้นไปยอดเขาภูเวียงในฤดูแล้งมองลงไปเห็นป่าไม้อยู่เบื้องล่างเป็นสีเหลืองสีสุก จึงตั้งชื่อหมู่บ้านที่อยู่บริเวณนั้นว่าบ้านสีสุก แต่เมื่อมองลงไปยังป่าไม้ถัดไปอีกแห่งหนึ่งเป็นสีชมพู จึงตั้งชื่อหมู่บ้านแถบป่าไม้นั้นว่าบ้านสีชมพู แต่คนชั้นหลังไม่ทราบความเป็นมาจึงมักจะเขียนเป็น “ศรี” นำหน้า

บ้านสิงห์ท่า ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองยโสธร ในประวัติศาสตร์ไทยใช้คำว่า “สิงหา” คำว่า “ทา” เช่นทาหน้าทาตา มีความหมายแตกต่างกับคำว่า “ท่า” คือ ท่าน้ำ

เจ้าเมืองยโสธรคนแรกอพยพผู้คนมาตั้งเมืองอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำชี ซึ่งมีโบราณวัตถุเป็นหินแกะสลักรูปสิงห์ตั้งอยู่ริมท่าน้ำเดิมชาวบ้านเรียกว่า บ้าน “สิงห์ท่า” (สำเนียงออกเป็นทา) ในบริเวณแถบนั้นยังมีก้อนหินแกะสลักเป็นรูปสิงห์อยู่อีก แต่อยู่บนโคก ชาวบ้านจึงเรียกว่า “สิงห์โคก”

เมืองฟ้าแดดสงยาง เพี้ยนเป็น “สูงยาง” ซึ่งผิดความหมายหมด แต่ท่านผู้ใหญ่ในมหาวิทยาลัยศิลปากรและท่านผู้คงแก่เรียนทางภาคกลางก็มักจะใช้คำว่า “สูงยาง” ทั้งนี้อาจจะอ่านเอาตามสำเนียงฝรั่ง

คำว่า “สง” ภาษาล้านทางภาคอีสานโบราณแปลว่า สวย หรือสล้าง เช่นแม่น้ำสายหนึ่งไหลผ่านเขตจังหวัดสกลนครไปตกแม่น้ำโขงเดิมชื่อว่า “น้ำสงคราม” ต่อมาชาวภาคกลางไม่เข้าใจความหมายจึงใช้คำว่า สงครามโดยความมั่งง่าย ตามความหมายที่แท้นั้นคือสองฟากฝั่งแม่น้ำนี้มีการเพาะปลูกต้นคาม (หรือภาษาครามในภาษาภาคกลาง) ต้นคามซึ่งใช้ประโยชน์ในการย้อมผ้าให้เป็นสีน้ำเงิน ได้เจริญงอกงามสวยสล้าง จึงชื่อน้ำสงครามมิใช่มีความหมายว่าเป็นการรบ (สงคราม) แต่อย่างใดเลย

เช่นเดียวกันกับป่าไม้บางแห่งมีต้นเปื่อย (ต้นตะแบก) ขึ้นอยู่อย่างสวยงามคือ “ สง ” จึงตั้งชื่อหมู่บ้านสงเปื่อย หรือสงป่าเปื่อยแต่ข้าราชการชาวภาคกลางไปเขียนเพี้ยนไปว่า “ สงฆ์เปลือย ” ซึ่งอาจแปลความหมายว่าพระสงฆ์เปลือยกายหรือแก้ผ้า มีหลายหมู่บ้านเรียกว่าชื่อบ้านเปื่อยน้อย บ้านเปื่อยใหญ่ คือมีต้นเปื่อย (ต้นตะแบก) ขนาดน้อย (เล็ก) หรือขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ในป่าแถบนั้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของป่าไม้เป็นนิมิต แต่ชาวภาคกลางไม่รู้ภาษาจึงใช้คำว่า “ เปลือยน้อย ” “ เปลือยใหญ่ ” เพราะคำว่าเปลือยอาจมีความหมายไปในทางแก้ผ้าก็ได้ซึ่งไม่เป็นมงคลตามความหมายดั้งเดิมเลย

ส่วนเมืองสงยางนั้น แต่เดิมคงมีป่าต้นยางขึ้นอยู่อย่างสวยงาม (เดียวนี้ก็ยังมิได้อยู่บริเวณหนองน้ำใกล้โรงเรียนประชาบาลของหมู่บ้าน) จึงตั้งชื่อว่าเมือง “ สงยาง ” ซึ่งไม่มีทางจะเป็น “ สูงยางไปได้เลย ”

บ้านคำแคน เพี้ยนเป็น บ้านคำแคลน การตั้งชื่อหมู่บ้านหรือเมืองต่างๆทางภาคอีสานมักจะเอานิมิตหลายของภูมิประเทศ เช่น โคน โนน หนอง หรือชื่อต้นไม้ ชื่อสัตว์ป่าสัตว์เลี้ยงเป็นหลัก คำว่า “ คำ ” ในที่นี้หมายความถึงบริเวณที่มีน้ำซับน้ำซึม น้ำพุต้อออกมาจากพื้นดินหรือซอกหิน คำว่า “ แคน ” เป็นชื่อต้นไม้คือต้นตะเคียนนั่นเอง ทางตั้งชื่อบ้านคำแคนก็เอานิมิตหมายสองคำนี้เป็นหลัก ไม่ใช่ “ แคลน ” ซึ่งมีความหมายถึงความขาดแคลน

บ้านโคกพันโปง เพี้ยนเป็นพันโปง คำว่า โปง นั้นมีลักษณะกว้างข้างใน มีทั้งขนาดเล็กทำด้วยทองสัมฤทธิ์ผูกไว้คู่หนึ่งในคอกสี่เหลี่ยม สำหรับวางไว้บนหลังต่างของขบวนวัวต่างซึ่งเรียกว่า “ โปงกลาง ” แต่มีโปงอีกประเภทหนึ่งทำด้วยท่อนไม้ขนาดใหญ่ชุดข้างในให้กลวงมีรูแพ แขนงไว้ตามวัดสำหรับชาวบ้านจะช่วยกันไปตัดฟันไม้ในป่าในโคกการตัดไม้มาทำโปงนั้นนานๆจะมีครั้งหนึ่งจึงเกิดความประทับใจมาก บริเวณที่เคยไปตัดไม้มาทำโปงเมื่อภายหลังมีหมู่บ้านตั้งขึ้นจึงมีชื่อตามนิมิตหมายว่า “ บ้านโคกพันโปง ” มิใช่ พันโปง อย่างแน่นอน

บ้านช่างโคก เพี้ยนเป็นบ้านช่างโคก คำว่าช่างคงจะตรงกับคำว่าคล้ายหรือหาย หรือสว่าง (สว่าง) บ้านช่างโคกมีความหมายว่า คลายโคก แต่ข้าราชการจากส่วนกลางไปให้ชื่อว่า บ้านช่างโคกด้วยความมักง่ายอย่างเห็นได้ชัด

มีปึงขนาดใหญ่อยู่ริมที่ตั้งเมืองขอนแก่นเดิมชื่อว่าทุ่งช่างแต่ทางราชการเขียนชื่อว่าทุ่งสร้าง ซึ่งผิดควายหมายเดิมไปโดยสิ้นเชิงการตั้งชื่อต่างๆ ทางภาคอีสานบางครั้งก็ตั้งตามเรื่องนิยายนิทาน เช่นมีนิทานว่า พระพุทธรูปองค์หนึ่งไหลลอยมาตามลำน้ำชีมาเกยตื้นอยู่ริมท่าน้ำ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่าบ้านท่าพระ ต่อมากลายเป็นพระสงฆ์เดินหนีไป มีชาวบ้านตามไปเกือบจะทันหมู่บ้านนั้นจึงตั้งชื่อว่า บ้านโนนทัน ชาวบ้านเดินตามไปอีกเห็นพระองค์นั้นหายไปจึงตั้งชื่อว่าบ้านพระลับ ต่อมามองเห็นพระเดินอยู่ใกล้กลับคล้ายคลึงคลาจึงตั้งชื่อว่า บ้านพระคือ พอเดินไปถึงทุ่งกว้างแห่งหนึ่งพระก็หายไปเลยชาวบ้านหมดอาลัยจึงไม่อยากติดตามพร้อมกับอุทานขึ้นว่า “ ช่างเถาะ ” จึงเรียกทุ่งช่างมิใช่ทุ่งสร้างที่มีความหมายถึงการก่อสร้างแต่อย่างใดเลย เวลาต่อมาไปพบพระโผล่ขึ้นมาจากพื้นดินจึงเรียกว่า บ้านพระบุ พอเดินไปตามอีกเห็นพระยืนอยู่กลายเป็นพระพุทธรูปยืนจึงเรียกว่า บ้านพระยืน ซึ่งเดี๋ยวนี้มีฐานะเป็นกิ่งอำเภอพระยืน

บ้านสร้างแป้น เพี้ยนเป็นบ้านสร้างแป้น คำว่า “ สร้าง ” แปลว่าบ่อหรือบ่อน้ำ แป้นคือแผ่นไม้กะดาน ความหมายชื่อของหมู่บ้านนี้ก็มีสัญลักษณ์พิเศษเพราะมีบ่อน้ำที่ใช้ไม้แผ่นกระดานกรุในบ่อป้องกันดินพังลงไป หากใช้การก่อสร้างแป้นหรือไม้กระดานกรุในบ่อป้องกันดินพังลงไป หากใช้การก่อสร้างแป้นหรือไม้กระดานไม่

หนองขวนช่วง กลายเป็นชื่อ “ หนองขวนกว้าง ” คำว่า ขอน ก็คือขอนไม้ คำว่า ช่วง ก็คือขวง ชื่อนี้มาจากวรรณกรรมภาษาอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่นั้น พวกนักได้เนรมิตขอนไม้ขวงวางไว้เต็มไปหมด จึงตั้งชื่อบริเวณนั้นว่า “ บ้านหนองขวนช่วง ” มิใช่หนองนั้นมีขวนกว้างแต่ประการใดเลย

บ้านหนองเคียนช้าง กลายเป็น “หนองเขื่อนช้าง” คำว่า “เคียน” นั้นตรงกับคำว่าเคลื่อนนั่นเอง การเลี้ยงสัตว์ทางภาคอีสานไม่ว่าเลี้ยงวัว ควาย ม้า ง มักจะมีเชือกหรือโซ่ลามาไว้เวลาปล่อยให้กินหญ้าหรือกินอาหาร เมื่อผูกหรือล่ามไว้ได้เวลาพอสมควรเจ้าของก็มักจะต้องไปเคลื่อนย้ายหรือ “เคียน” ครั้งหนึ่งบริเวณที่เคยล่ามช้างไว้ด้วยโซ่เมื่อจะย้ายจึงเรียกว่า “หนองเคียนช้าง” ถ้าจะให้ใกล้กับภาษาภาคกลางควรจะใช้คำว่าหนองเคลื่อนช้าง แต่ไม่ใช่คำว่าเขื่อนช้างเป็นการผิดความหมายเพราะไม่มีเขื่อนสำหรับช้างตรงนั้นเลย

ทุ่งปู่ปะหลาน ชาวภาคกลางเข้าใจความหมายผิดไปในทางตรงกันข้ามคือคิดว่าปู่ปะกับหลาน แต่คำว่า “ปะ” หรือ “ป่า” ในภาษาอีสานตรงกับคำว่าปล่อยปะหรือทิ้ง ชื่อนี้มีนิยายโบราณว่าปู่หลานเดินข้ามทุ่งกว้างหิวข้าวหิวน้ำเหนื่อยแสนสาหัส ตามธรรมชาติแล้วปู่ย่อมรักหลานยิ่งกว่าลูกเสียอีก แต่ที่ปล่อยปะหลานนั้นก็เพราะตั้งใจจะไปหาน้ำโดยให้หลานนั่งคอยอยู่ใต้พุ่มไม้เล็กๆ ในที่สุดปู่ก็เป็นลมตายปล่อยปะหลานทิ้งไว้ในทุ่งกว้าง

บ้านสวนมอน ให้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านสวนไทยเพราะความเข้าใจผิดของข้าราชการส่วนที่ไปปกครองภาคอีสานในสมัยรัฐนิยมกำลังเฟื่อง คิดว่าเป็นชื่อของชาวมอญซึ่งเป็นต่างชาติจึงเปลี่ยนคำว่ามอน เป็น ไทย ความจริงแล้วภาษาอีสานคำว่า ต้นมอน ก็คือต้นหม่อนนั่นเอง มิใช่หม่อนหรือพม่าตามมาที่เข้าใจอย่างมั่งง่าย

มีคำกลอนภาษาอีสานโบราณว่า “ไปเลี้ยงม่อนอยู่ป่าสวนมอน” ต้นไม้ที่ใช้ใบเป็นอาหารตัวบุงนั้นเรียกว่าต้อนมอน แต่ตัวบุงที่จะชักใยไหมนั้นเรียกว่า “ม่อน” ส่วนเส้นที่สาวออกมานั้นเรียกว่านั้นจึงเรียกว่าไหม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งกรมขึ้นก็เรียกว่ากรมช่างไหมมิใช่กรมเลี้ยงไหม กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเคยมีโรงงานอยู่นครราชสีมาที่เรียกชื่อว่าโรงงานสาวไหม แต่ในยุคสมัยใหม่นี้ใช้คำว่า การเลี้ยงไหมมีคุณสมบัติเป็นเส้นด้ายไม่มีชีวิตจะเลี้ยงได้อย่างไร การมัดเส้นด้ายหรือเส้นไหมเพื่อทำการย้อมให้เป็นลายต่างๆนั้นเรียกว่า การมัดหมี่ แต่ผ้าลายมัดหมี่นี้จะใช้ทำได้แต่ผ้าชิ้นสตรี จึงเรียกว่า “ผ้าชิ้นหมี่” ในสมัยก่อนไม่มีใครใช้คำว่า ผ้าชิ้นมัดหมี่เลย

ภูกระดิง เพี้ยนเป็นภูกระดิง คนจังหวัดเลยหรือคนภาคอีสานสมัยก่อนมีผู้ใดใช้เรียกชื่อว่า ภูกระดิงชื่อนี้เป็นวิสามานยนามเป็นชื่อเฉพาะควรจะเคารพต่อภาษาถิ่นเขาบ้าง การตั้งชื่อนี้ก็มีนิยาย คือมีพรานป่าไปล่าเนื้อได้พบที่ราบบนสันเขา มีภูมิประเทศสวยงามมากถ้าเป็นวันพระเวลาอยู่บนเขาสูงนี้จะได้ยินเสียงเหมือนเสียงระฆัง เสียงกระดิง (ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะลมพัดโบสนกก่อให้เกิดจินตนาการ) เป็นที่น่าอัศจรรย์ ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “ภูกระดิง” มาแต่โบราณ

น้ำของ กลายเป็น น้ำโขง ในสมัยก่อนคนในลุ่มแม่น้ำนี้ทั้งสองฟากฝั่งเรียกชื่อ “น้ำของ” ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะเป็นแม่น้ำกว้างไหลเชี่ยวมีอันตรายมาก มีเรือแพล่มบ่อยๆ มีทรัพย์สินของจมลงไปใต้น้ำตั้งแต่ตึกดำบรรพ์มาจึงเรียกว่า น้ำของ แม้แต่ในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพระเจ้าขุนรามคำแหงก็ใช้คำว่า “เหมือนน้ำของเมื่อแล้ง” แต่จะเป็นด้วยความมั่งง่ายหรืออย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่ามีการใช้คำว่าน้ำโขง ด้วยเหตุผลอันใด

ข้า ในสมัยนี้มีผู้พยายามแปลความหมายให้เข้าใจว่าเป็น “ทาส” คงไม่มีมนุษย์เผ่าไหนที่ตั้งชื่อชนชาติของตนเองว่าเป็นชนชั้นทาส คำว่า “ข้า” นี้เคยสอบถามพญาสีหนกรมดำราชาข้า ซึ่งเคยเป็นรองประมุขของรัฐแห่งประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาวได้รับคำอธิบายความหมายคือแปลว่า “คน” ซึ่งคงจะตรงกับความหมายอันแท้จริง

มนุษย์ตระกูลออสโตรเอเชียติก ซึ่งนักมานุษยวิทยาเชื่อกันว่าเป็นพวกมองโกลอพยพลงมาจากทางเหนือ บางท่านก็ว่าอพยพมาจากทางตะวันตกคืออินเดีย มาอยู่บริเวณแหลมทองก่อนชนเผ่าไทยหรือเผ่าอ้ายลาวจะอพยพลงมา จึงกลายเป็นเผ่าพื้นเมืองเดิมซึ่งเรียกชื่อตนเองว่า “คน” หรือ “ข้า” กลุ่มชนชาวข้าที่สามารถตั้งเป็นอาณาจักรใหญ่ได้คือข่ามอญและข้าเขมร หรือมอญ-ขอม-เขมร นอกนั้นก็เป็เผ่าข้าตระกูลต่างๆเช่น ส่วย กวย ฯลฯ เนื่องจากมีความเจริญด้อยกว่าชนเผ่าอื่นที่มาอยู่ใหม่จึงพ่ายแพ้ในการรบถูกจับเป็นเชลยหรือในยามปกติก็ถูกไล่จับมาเป็นทาสคือการไปตีข้าในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

บั้งไฟ มีคนมักง่ายใช้คำว่า “บั้งไฟ” บ่อยๆถ้าหากไม่มักง่ายจนเกินไป พยายามสอบถามชาวพื้นเมืองในภาคอีสานจะไม่มีผู้ใดออกเสียงว่า “บั้ง” เพราะคำว่าบั้งในภาษาอีสานมีใช้กันเพียง บั้งต้น หรือบั้งกัญชาเท่านั้น ถือว่าเป็นคำถูกเหยียดหยามคำต่ำแสดงความไม่ดั่งาม ภาคกลางอาจจะใช้คำว่าบั้งแต่เนื่องจากเป็นชื่อภาษาถิ่น ควรเคารพต่อภาษาถิ่นเขาบ้าง ยิ่งถ้ามีความหมายไปในทางไม่ดีก็ไม่น่าใช้

ปัจจุบันนี้ในเอกสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยก็ใช้คำถูกต้องแล้วว่า “บั้งไฟ” งานแสดงที่จังหวัดยโสธรก็ใช้คำว่า บั้งไฟยังคงเหลืออยู่แต่ผู้ที่มักง่ายหรือใช้ถ้อยคำไปตามอำเภอใจเท่านั้นที่เรียกว่า “บั้ง”

น่าเสียดายที่เอกสารแจกจ่ายเพื่อการประชาสัมพันธ์ในงานแสดงช้างของจังหวัดสุรินทร์ยังใช้คำว่า “บั้ง” อยู่ แม้กระทั่งฝรั่งที่เขาพูดเพื่ออธิบายเป็นภาษาอังกฤษเขาก็อาจเสียงซัดว่า “บั้งไฟ” จนพระเดชพระคุณ ดร.พระอริยานุวัฒน์ ท่านทักท้วงขึ้นในงานสัมมนาทางวิชาการที่จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะเอกสารดังกล่าวนั้นบรรยายวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ไปในทางตรงกันว่าการแข่งขันจัดบั้งไฟเพื่อเสี้ยงหาคู่ ในที่สุดท้าวผาแดงชนะจึงได้นางไอ่เป็นคู่ครองและมีความสุขเกษมในที่สุด แต่ถ้าผู้เขียนไม่มักง่ายจนเกินไปวรรณคดีเรื่องผาแดงนางไอ่นี้เป็นที่แพร่หลายที่สุดเรื่องหนึ่งทางภาคอีสาน หากสนใจใต่ถามผู้คนบ้างก็จะทราบว่าจะบั้งไฟในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นการเสี้ยงดวงเมือง มิใช่เสี้ยงหาคู่ บั้งไฟของพระยาขอมและของท้าวผาแดงจุดไม่ขึ้น ในที่สุดเมืองหนองหานก็ถล่มคนตายเกือบหมดทั้งเมือง นางไอ่ก็ถูกพวกพระยานาคดูดลงไปใต้พื้นธรณีต่อหน้าต่อตาบนหลังม้าท้าวผาแดง มิใช่วรรณกรรมที่จบลงด้วยความสุขดังที่เอกสารเผยแพร่งานช้างสุรินทร์ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาไทยและอังกฤษมีจำนวนหลายพันฉบับแต่อย่างไร

มักจะมีผู้ให้คำอธิบายความมุ่งหมายของบุญบังไฟไปในทางผิดๆจนอาจทำให้คนรุ่นใหม่ถูกเหยียดหยามวัฒนธรรมท้องถิ่นไปได้ เช่น บอกว่าเป็นพิธีบวงสรวงขอฝนอย่างเดียว ความจริงนั้นวัตถุประสงค์หลักของประเพณีพื้นเมืองคือเป็นกุศโลบายในทางการปกครอง เช่น

1. เพื่อให้ประชาชนในเมืองหรือหมู่บ้านใกล้เคียงมาทำบุญร่วมกัน ซึ่งมักจะมีการบวชนาคควบคู่ไปด้วยเรียกว่าบุญเดือนหกหรือบุญสังจา เป็นการส่งเสริมพุทธศาสนาและก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชน

2. เพื่อให้ประชาชนได้รับความสนุกสนานสำราญใจหรือ “ เล่น ” กันได้เต็มที่แม้จะคิดว่าหยาบโสนบ้างก็ไม่ถือสาเกินไปเป็นการปล่อยตัวได้เต็มที่ไม่ว่าคนเฒ่าคนแก่ หนูนุ่มสาวหรือเด็ก ก่อนที่จะลงมือทำงานหนักประจำปีคือการทำนาให้หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน

3. เพื่อพัฒนาหรืออนุรักษ์การผลิตดินปืนไว้สำหรับเป็นอาวุธป้องกันรักษาบ้านเมืองไม่ให้สัมฤทธิ์ผลิตผสมดินปืนไว้ทุก ๆ ปีและจุดทดลองดูก่อนเหมือนการทดลองปล่อยจรวดในยุคปัจจุบัน

ชนเผ่าไทยหรือเผ่าอ้ายลาวโบราณที่สืบเชื้อสายกันมาจนมีประเพณีสำคัญประจำชาติอย่างหนึ่งคือการเล่นสาดน้ำยามสงกรานต์และจุดบังไฟ เช่นในภาคอีสาน ภาคเหนือ หรือแม้แต่อยู่ในเขตประเทศพม่าและประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน คือแคว้นสิบสองปันนามณฑลยูนนานและมณฑลกุ้ยชาน

ชื่อเฉพาะหรือวิสามานยนามนั้นไม่ควรใช้ชื่อแปลเป็นภาษาอื่นจะทำให้ความเข้าใจสับสน เช่น ครั้งหนึ่งมีนักศึกษาชั้นปริญญาโทจะทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณกรรมภาษาอีสานมาขอคำปรึกษาบอกว่าจะเขียนเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีชื่อ พระยาคางคก ข้าพเจ้าบอกว่าไม่เคยได้ยินวรรณคดีชื่อนี้ เขายืนยันว่าอาจารย์ที่ปรึกษามีแน่นอนในที่สุดก็ตกลงกันได้ว่าเป็นวรรณคดีเรื่อง พระยาคันทาค ซึ่งทำให้เกิดการคลาดเคลื่อนโดยไม่จำเป็นเลย

เพี้ย ใช้คำผิดว่า “เพี้ย” คำว่าเพี้ย ในภาษาอีสานแปลว่าชื่ออ่อนของสัตว์ จะเอาชื่อชื่ออ่อนของสัตว์มาเรียกตำแหน่งขุนนาง ข้าราชการนั้นคงเป็นไปได้ คนภาคกลางอาจจะไม่มีเจตนาแต่อาจฟังเพี้ยนไปจึงจดไว้ในประวัติศาสตร์ว่า เพี้ย

ความจริงนั้นตำแหน่งบรรดาศักดิ์ขุนนางข้าราชการของชาวอีสานสมัยก่อนใช้คำว่า “เพี้ย” ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า “พีร” แปลว่าผู้เพียรผู้กล้า นักรบเทียบกับภาษาภาคกลางว่าพระยาหรือพระ

เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าหรือผู้อ่านเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน ข้าพเจ้าขอเสนอชื่อตำแหน่งขุนนางข้าราชการสมัยก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบบใหม่ ในรัชกาลที่ 5 โดยถอดจากภาษาไทยน้อยในเอกสารชื่อ “คัมพิพรรธรมสาตบุฮาน” เฉพาะเกี่ยวกับตำแหน่งข้าราชการดังต่อไปนี้

ตำแหน่งข้าราชการโบราณ

ฝ่ายแผ่นดินมี 3 พระองค์ คือ

1.เจ้าอุปราช

2.เจ้าราชวง

3.เจ้าราชบุตร

เสนาฝ่ายขวา (กลาโหม) มี 10 พระยา คือ

1.เมืองแสน (สมุหพระกลาโหม)

2.เมืองขวา

3.เชียงเหนือ

4.เมืองฮาม

5.เชียงสา

6.พันทนา

7.สองเมือง

8.นาเหนือ

9.หมื่นหน้า

10.น้ำฮุ้ง

เสนาฝ่ายกลาง (จตุการหรือเลขาธิการ) มี 7 พระยา คือ

1.เมืองกลาง

2.พระชุม

3.พระโยธา

4.ชานนท์

5.สีพัทนาม

6.สีสมุด

7.สีสนุน

เสนาฝ่ายซ้าย (พลเรือนหรือฝ่ายปกครอง) มี 10 พระยา คือ

1.เมืองจัน (สมุหนายก)

2.เมืองซ้าย

3.เชียงใต้

4.เมืองปาก

5.สาขา

6.เมืองคุก

7.พันหลวง

8.อีไล

9.นาใต้

10.เมืองแพน

ฝ่ายทหาร มี 6 พระยา คือ

1.สุโพะ (ผ.บ. สูงสุด)

2.คำมุน

3.เวียงแก

4.เวียงคำ

5.อุปาชา

6.หมื่นเสมอใจ

พราหมณ์พวกมะโองสังข์สอนบรรณธรรม มี 10 พระยา คือ

1.ชามุนตี

2.ชาโนชิต

3.ชามาต

4.ชาเนต

5.ชาทิพฮต

6.ชากำนัน

7.มหาโนชิต

8.ราชวัต

9. อดทามุนตี

10. ไชยพงยศ

หัวหน้าพวกคัพพะชุม (พวกเสบ = ดนตรี)

1. พระละคร

2. พลเสบขวา

3. พลเสบซ้าย

หัวหน้าพวกมหาดเล็ก มี 2 พระยา คือ

1. นักภูมิ

2. คำชุมพู

หัวหน้าพวกรักษาฝักตู (ประตู่ = ทวาร) มี พระยา คือ

1. ชาบันทม

2. ชามะราช

3. คำเพียงตา

4. ราชอาสน์

หัวหน้าพวกจำหนวด (ตำรวจ) มี 4 พระยา คือ

1. พลเตชา

2. ชาพักดี

3. ชาหลายคำ

4. วงพูทอน

หัวหน้าฝ่ายรักษากลองหลวง มี 4 พระยา คือ

1. นักพุทวง

2. มหาโคตร

3. หมื่นวงไชยา

4. อัคราช

หัวหน้านายเวรรับแขกเมือง มี 4 พระยา คือ

1. สีสุทัม

2. แขกขวา

3. แขกซ้าย

4. ชาบูฮม

หัวหน้าฝ่ายคลังหลวง มี 5 พระยา คือ

1. ราชโคต

2. สีหะคัง

3. แสนจัน

4. สีสุทอ

5. แสนยศ

เพี้ยอ่านหนังสือถวาย มี 4 พระยา คือ

1. แปวคุง

2. ชาพิฮม

3. แก้วลมออน

4. ลมเฉลย

ศักดิ์นาและถ้วน (ชั้นยศ)

1. เมืองแสน เมืองจัน สองพระยานี้เป็นอัครมหาเสนาบดีมีชั้นค่าคอ (ค่าสินไหม) 1,600

2. เมืองขวา เมืองซ้าย เชียงเหนือ เชียงใต้ 4 พระยานี้เป็นที่จตุสดมภ์ทั้ง 4 มีชั้นค่าคอ 1,400

3. เมืองกลาง สุโผ คำมุน เวียงแก เวียงคำ เมืองอาม เมืองปาก พะชุม 8 พระยานี้เป็นที่อัครเสนาบดีมีชั้นค่าคอ 1,200

4.น้ำอัฐ เชียงสา พันนา สองเมือง นาเหนือ หมิ่นหน้า สาขา เมืองคุก พันหลวง นักพุทวง อีไล
นาใต้ เมืองแพน อุปราชา หมิ่นเสมอใจ พระละคอน พลเสบขวา พลเสบซ่าย มหาโคต หมิ่นวงไชยา
อัครราช 22 พระยานี้ชั้นค่าคอ 800

5.พวกมะโฮงทั้ง 10 เจ้าเสนาทั้ง 7 นายเวนทั้ง 4 จำหนวดทั้ง 4 มหาดเล็กทั้ง 2 นายคลังทั้ง
5 พวกนี้เพียในชั้นค่าคอ 600

6.แปวคุง ซาพิสม แก้วลมออน ลมเกลย 4 คนนี้เพียในชั้นค่าคอ 500

ผีในความเชื่อแบบอีสาน

ความเชื่อเรื่องวิญญาณของสิ่งทีอธิบายไม่ได้ หรือวิญญาณของคนทีตายแล้ว เป็นเรื่องทีมีอยู่ใน
สังคมมนุษย์มานานก่อนคริสต์วรรษนักปรัชญาศาสนาสำคัญๆเชื่อว่า มนุษย์จุดแรก ๆ นั้นเชื่อว่าธรรมชาติมี
วิญญาณ เช่น พ้าผ่า แผ่นดินไหว ลมพายุที่รุนแรง จึงเรียกพวกนี้ว่าพวกวิญญาณนิยม(animism) ต่อมา
กลายเป็นลัทธิศาสนาไปในที่สุด บางสังคมเชื่อว่า มีเทพเจ้าเป็นเจ้าของสรรพสิ่ง เช่น ไผ่มีพระอักษนี น้ำมี
พระแม่คงคา ดวงอาทิตย์มีพระสุริยเทพ ในอากาศมีพระพรายหรือพระวายุ เป็นต้น

ในพุทธศาสนาเชื่อว่า วิญญาณคือภาพของการเกิดดับของสิ่งต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง คนเราเมื่อตาย
แล้ว วิญญาณทีเรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณนั้นจะเป็นไปตามอดีตกรรมทีได้ทำไว้ ดังพุทธภาษิตว่า “กมมฺนา
วตตตี โลโก” ซึ่งแปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมและว่า กลยาณการี กลยาณิ ปาปการี จ
ปาปํ คนทำดีย่อมได้รับผลดี คนทำชั่วได้รับผลชั่ว ยิ่งกว่านั้นเราจะเห็นว่า ชาดกในพระสูตรซึ่งถือว่าเป็น
อดีตชาติของพระพุทธเจ้านั้น มีการแสดงถึงการเกิดการตายของบรรดาสัตว์โลกในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย
เป็นการแสดงถึงการเวียนว่ายตายเกิดของคนมีกิเลสซึ่งต้องชดใช้กรรมของตนเองในโลกทีเราเรียกว่า
“วัฏสงสาร” หรือ “สังสารวัฏ” นั่นเอง

ภาษิตอีสานเป็นจำนวนมากพูดถึงความเชื่อเรื่องวิญญาณของคนตายไปแล้วมาปรากฏตัวในรูปแบบ
ต่าง ๆ ทีเรียกว่า “ผี” นั่นเอง นอกนั้นยังเชื่อเช่นเดียวกับคนอื่นหลายพันปีมาแล้วว่า ในต้นไม้กิติ ในทีเรียบ
สังัด ในป่าซำกิติ ล้วนแต่มีผีทีั้งนั้น ดังภาษิตอีสานว่า “ต้นไม้ใหญ่มีผี สาวผู้ตีมีชู” ซึ่งมีความหมายว่า
ถ้าต้นไม้ใหญ่ ๆ มักจะมีผีอาศัยอยู่ จึงเห็นภาพปรากฏอยู่ทั่วไปในอีสาน รวมทั้งทุกภาคในประเทศไทย ที
เห็นมีผ้าหลากสีพันอยู่ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ เพราะความเชื่อดังกล่าวนี้เอง

ผีอีสาน

ในความเชื่อเรื่องผีอีสาน นับเป็นเรื่องธรรมดา และถ้าจะถามว่าคนอีสานรู้จักชื่อผีอะไรบ้าง จะมี
คำตอบถึงชื่อผีมากมาย เช่น

ผีเผด (เปรต)ผีป่า ผีพง ผีนา ผีพราย ผีปอบ ผีเป่า ผีปู้ตา ผีตาแฮก ผีไห้ ผีถน
ผีเชื้อ ผีปู่ ผีย่า ผีพ่อ ผีแม่

เมื่อเรานำเอาชื่อผีเหล่านี้มารวมกันเป็นกลุ่ม เราจะเห็นว่าผีอยู่ 3 ประเภทด้วยกันคือ

- 1.ผีชั้นสูง ได้แก่ ผีไห้ ผีถน
- 2.ผีชั้นกลาง ได้แก่ ผีพ่อ ผีแม่ ผีปู้ตา ผีปู่ ผีย่า ผีตาแฮก ผีนา
- 3.ผีชั้นต่ำ ได้แก่ ผีเผด (เปรต) ผีปอบ ผีเป่า ผีป่า ผีพง ผีพราย

ซึ่งผีทั้ง 3 ประเภทนี้ก็จะมียุทธศาสตร์ต่างกันดังนี้คือ ผีชั้นสูงเป็นผีที่ให้ความดูแล ความชอบธรรมไม่ชอบธรรม
ดูแลตาชีวิตของมนุษย์ เมื่อจะปรากฏตัวต้องมีพิธีอัญเชิญจึงจะปรากฏ เมื่อเสร็จธุระก็จะกลับไปสู่สถานของ
ตน

ผีชั้นกลาง เป็นผีบรรพบุรุษ มักจะดูแลความประพฤติของญาติ ๆ อยู่ตลอดเวลา ถ้าเป็นผีพ่อ ผีแม่
ผีปู่ ผีย่า ก็จะดูแลคนในตระกูล ถ้าเราทำอะไรผิด เช่น ทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีพวกนี้ก็จะปรากฏตัว โดย
เข้าสิงคนใดคนหนึ่ง แล้วจะอบรมสั่งสอนบอกถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นจึงจากไป ส่วนผีปู้ตาจะดูแลคนทั้งหมดในบ้าน
ถ้าเกิดปัญหา ก็จะเข้าสิงคนในบ้าน แล้วจะพูดออกมาให้ชาวบ้านได้ยินเป็นผีปู้ตาของชาวบ้าน ไม่ใช่ของ
ใครคนใดคนหนึ่ง ผีนา ผีตาแฮก ก็ให้ความคุ้มครองต่อเจ้าของนา เช่นเดียวกับผีเรือน เมื่อเจ้าของไม่ทำ
ตามหน้าที่เช่น เลิกการเลี้ยงผี ผีนา ก็จะเข้าสิงคนแล้วพูดแสดงความต้องการผีชนิดนี้เข้าสิงสัตว์เลี้ยงเช่นควาย
ก็มี เมื่อคนในบ้านมาสัญญาว่าจะทำตามผีที่ต้องการก็จะยุติการเข้าสิง

ผีชั้นต่ำเป็นผีประเภทน่ากลัว และมักหลอกหลอนหรือทำให้เจ็บความเจ็บไข้ได้ป่วยถึงตายได้
อาการของผีพวกนี้จะต่างกัน เช่น ผีเผด ผีพราย ผีพง ผีโพง มักจะหลอกหลอนให้คนกลัว ส่วนผีที่ทำ
ร้ายคนโดยวิธีไล่คนหรือเข้าสิงจนตาย ได้แก่ ผีปอบ ผีเป่า ส่วนผีพรายนั้น ถ้าปรากฏตัวเชื่อกันว่า จะมี
คนตาย เพราะเป็นผีประเภทนำวิญญาณคนออกจากร่างไป เวลาเด็กเกิดใหม่จึงมีการเอาเด็กใส่กระดังงอแล้ว
ไปบอกกับผีป่าบอกผีพรายแบบทำทายเป็น “แม่ลูกสูเอาสามื้อนี้ กลายมื้อนี้เมื่อหน้าลูกกู”ซึ่งหมายความว่า
ถ้าภายใน 3 วันเด็กตายแสดงว่าเป็นลูกผีพราย ถ้าเกิน 3 วันเด็กไม่ตายแสดงว่าเป็นลูกของพ่อแม่เขา
วิธีการอย่างนี้เรียกว่า “ผอกผีพราย ผายผีป่า “

กำเนิดผี

จากการสังเกตทั่วไปจะเห็นว่า ผีมีกำเนิดอยู่ 5 ประการด้วยกันคือ

- 1.เกิดจากการตาย โดยเชื่อว่าเมื่อคนตายแล้ววิญญาณจะล่องลอยไป และยังคงอยู่ในภพนี้พร้อม
เสวยกรรมของตน ผู้มีกรรมดีเป็นคนดี มีภูมิธรรมสูง ก็จะกลายเป็นผีที่ดีเช่นผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษ
ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ย่าที่ให้ความคุ้มครองป้องกัน ส่วนวิญญาณร้ายที่ทำบาปทำกรรมมากก็จะกลายเป็นผีเปรต
เป็นผีดุร้าย คอยหลอกหลอนให้คนอื่นกลัวอยู่ตลอดไป

2.เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่น เกิดความเชื่อเรื่องนิทาน ตำนาน วรรณคดี การบอกเล่า เช่น ผี

ปู้ตา ผีเจ้าพ่อ ผีนางเทียม เป็นต้น

3.เกิดจากจินตนาการตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาถึงกำเนิดของชุมชน โดยนึกไปว่าชุมชนนั้น ๆ มีเทพเจ้าคุ้มครองจึงเกิดผีประเภทให้ความคุ้มครองป้องกันอย่างสูง เช่นผีไต้ ผีแถน ซึ่งบางแห่งเรียกผีฟ้า เป็นต้น

4.เกิดจากคนที่ยังมีชีวิต แต่รักษาภูที่อาจารย์สั่งสอนไม่ได้ จึงเกิดแพ้อาคมขึ้นมาตัวก็จะกลายเป็นผี เช่น ผีปอบ ผีเป่า

5. เกิดจากของขลังศักดิ์สิทธิ์ที่แพ้เจ้าของเช่น ว่าน เขี้ยว งา เป็นต้น ก็จะเกิดเป็นผีเป่า เช่น เป่าว่าน เป็นต้น

ผีกับการเจ็บป่วยและการรักษา

สังคมอีสานเชื่อว่า การป่วยเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ และในจำนวนนั้น สาเหตุหนึ่งก็คือ “ผีทำ” หรือ “ผีต้อง” เป็นอาการที่ผีมาเข้าสิงแล้วทำให้คน ๆ นั้นเจ็บป่วยเรื้อรังอาจถึงตายได้ ผีที่จะเข้ามาสิงคนมีอยู่ 4 ประเภท และมีลักษณะและบุคลิกต่างกันไป รวมทั้งการแก้ไขก็แตกต่างกันไปดังนี้

1.ถ้าผีบรรพบุรุษ ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ ผีย่า ผีปู้ตา ผีเชื้อเข้าสิงคนที่ถูกสิงจะมีอาการไม่สะทกสะท้าน ไม่หลบหน้าผู้คน สง่า งามองอาจ น่าเกรงขาม ลูกหลานต้องกราบไหว้ อ่อนยอม (ยอมตาม) ทุกประการ ผีประเภทนี้ไม่เป็นพิษเป็นภัย มักจะมาสั่งสอน แล้วขอให้รับปากว่าจะแก้ไขตามที่ขอ แล้วให้ขอขมาลาโทษ ก็จะออกไป

2.ถ้าผีจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวรรณคดีเข้าสิง มักจะไม่แสดงอาการอะไร แต่จะเคร่งขรึม อยู่เฉย ๆ วางมาดเป็นพิเศษ เหมือนพระเอกนางเอกในวรรณคดี

3.ถ้าผีฟ้า ผีไต้ ผีแถนเข้าสิง มักจะชอบสนุก มีการฟ้อนรำ ทำเพลงมีดนตรีด้วยก็ยิ่งฟ้อนรำกันไป ผีประเภทนี้จะต้องถูกอัญเชิญถึงจะลงมา และมีญาณทิพย์หยั่งรู้ว่า อะไรจะเกิดขึ้นอย่างไร จะมีวิธีแก้อย่างไร ก็จะบอกไว้เสร็จ ขอให้แต่งเครื่องสังเวทย์ให้ถูกต้อง และต้อนรับให้ถูกใจก็พอ

4.ผีปอบ เมื่อเข้าสิงคนแล้วจะแสดงอาการเอียงอ้าย ยิ้มและจะแสดงอาการไม่พอใจเมื่อเจอ “หมอธรรม” คือคนไล่ผี บางครั้งถ้าปอดคนจะแสดงอาการตาขวางน่ากลัว ทำให้ผู้อยู่รอบข้างกลัวและขนลุก ตาคู่ตื้นพากันวิ่งหนีก็มีมาก ผีปอบจะออกจากตัวคนก็โดยวิธีขับไล่โดยหมอธรรม หรือหมอธรรมมีข้อต่อรองกับผีปอบและหมอธรรมชนิดไหน ถ้าหมอธรรมมีอาคมแก่กล้าขลังอย่างเช่น พระสงฆ์ ท่านจะไล่ได้อย่างเดียวไม่ออกเมื่อใดจะเอาถึงตาย เจอหมอธรรมประเภทนี้ ผีปอบต้องหนีอย่างเดียวไม่มีการต่อรอง แต่ถ้าผีปอบแก่กล้าแล้ว และหมอธรรมยังไม่มีบารมี ก็จะถูกผีปอบล่อหลอก และแสดงอำนาจต่อรองกับหมอธรรมจึงยุติการเข้าสิงได้

ผีปอบ

ผีปอบดังกล่าวแล้ว คือผีที่ชอบเข้าสิงในร่างกายคนที่ชาวอีสานเรียก “ผีปอบเข้า” แล้วทำให้คนนั้นเจ็บป่วยเรื้อรังรักษาไม่หาย และท้ายสุดอาจถึงตายได้ ผีปอบนั้นเชื่อกันว่าเกิดจาก

1.เกิดจากคนที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่แพ้อาคมที่รำเรียนมา รักษาาคมไม่ได้ ก็เลยกลายเป็นผีปอบ

2.เกิดจากการถ่ายทอดกันทางเครือญาติ เช่น ถ่ายจากบิดาสู่บุตรจากบุตรสู่ลูกหลานไปอีกบางทีเลยกลายเป็นผีปอบทั้งตระกูลก็เคยมี

3.เกิดจากการขลังที่ครอบครองไว้ โดยเชื่อว่าของขลังนั้นมีผีปอบสิงอยู่ก่อนแล้ว เมื่อเข้าไปครอบครองก็กลายเป็นผีปอบ

4.เร่ร้อน มีผีปอบอีกพวกหนึ่งไม่รู้กำเนิดอาจเกิดจากอาการทั้ง 3 ที่กล่าวแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นประเภทเร่ร้อน เจอใครประสาทอ่อนก็เข้าคนนั้นไปเรื่อย นับเป็นผีปอบไร้สังกัดซึ่งอันตรายมากคล้าย ๆ กับหมาบ้าที่ไม่รู้จักเจ้าของ ผีปอบประเภทนี้ปราบค่อนข้างยากไม่รู้จักเรียกเจ้าของมารับกลับได้อย่างไร

ผีปอบเข้า

ผีปอบเมื่อเข้าใครแล้วจะแสดงอาการต่าง ๆ ตามที่กล่าวไว้แล้ว คือ เอียงอ้าย ตาขวาง ไม่ค่อยสู้หน้าใคร คนที่ถูกผีปอบเข้าจะมีอาการผิดปกติมีพิรุณ ผีปอบเข้าสัตว์ก็เคยมี สำหรับคน ผีปอบจะเข้าคนที่อยู่ในภาวะดังนี้

1.เข้าสิงคนขณะเจ็บป่วย

2.เข้าสิงคนที่ไม่เจ็บป่วย แต่มีจิตใจอ่อนไหว เช่น สตรี

คนที่ผีปอบเข้าส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดเป็นสตรีเพศ และเมื่อผีปอบเข้าแล้ว จะมีอาการเป็นลำดับดังนี้

ระยะที่ 1 มีนงตามร่างกาย มีนงทางประสาท อยากร้องไห้ หนาวสั่น เหนื่อยใจ ละเหยใจ

ระยะที่ 2 ตัวเกร็ง กระตุก เอียงอ้าย ร้องเอะอะโวยวายออกปาก (พูด)

อาการผีปอบเข้ามักจะเริ่มต้นที่ แขน เท้า ตา จมูกและหัวนม ซึ่งชาวบ้านพากันเชื่อว่า เป็นทางผีปอบเข้า เวลาที่มีหมอธรรมมาไล่ผีปอบเขาจึงมักใช้ฝ้ายขาวหรือดำผูกแขน ผูกขา ผูกคอ เช่นเดียวกับฝ้ายผูกแขน เพื่อป้องกันผีปอบที่ออกไปแล้วไม่ให้เข้ามาอีก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า”กันผีปอบ”

การไล่ผีปอบ

หมอเกี่ยวกับผีมีสองชนิดคือ “หมอธรรม” กับ “หมอทรง” หมอธรรมมีหน้าที่ขับไล่ผีอย่างเดียว ถ้าผีไม่ไปก็จะจัดการผูกคอผูกขาหรืออาจเอาให้ตายได้ ผีจึงกลัวหมอธรรมมาก หมอธรรมจึงเป็นหมอไล่ผีปอบ

โดยเฉพาะ หมอธรรมจะสังเกตได้ว่าผีที่สิงอยู่เป็นผีชนิดบุคลิกใดโดยสังเกตจากอาการหรือบุคลิกของผู้ป่วย ซึ่งถ่ายทอดมาจากผีดังกล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้ว ซึ่งเมื่อทราบแล้วก็จะดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ทดลองด้วยการประพรมน้ำพุทธมนต์ ผีปอบบางตัวจะเอะอะโวยวายเมื่อ ถูกน้ำมันต์ บางตัวจะนิ่งเฉยเก็บอาการ

ขั้นที่ 2 ใช้ฝ้ายผูกแขน ผูกที่คอ ผูกที่มือแต่ละข้าง แล้วผูกที่ขารวม 5 แห่ง เพื่อป้องกันไม่ให้ผีปอบออกไปก่อน เพราะหมอธรรมต้องการรู้ว่าผีปอบนั้นเป็นใคร ทุกคนจะได้ระวังตัว

ขั้นที่ 3 หมอธรรมจะใช้หว่ายลงอาคม หรือว่านไฟ (ไฟล) จี้ไปตามร่างกายที่คิดว่าจะเป็นที่อยู่ของผีปอบ ถ้าถูกผีปอบมันจะร้องอย่างน่าเวทนา หมอธรรมก็เริ่มถาม คำถามส่วนมากจะเป็นว่า

มึงเป็นใคร

มาเข้าเขาทำไม

มึงอยากได้อะไร

มึงจะออกไหม

จะออกเมื่อใด

ถ้าไม่ออกกูจะเอามึงตาย

ถึงตอนนี้ผีปอบก็ยอมออกโดยดี หมอธรรมก็จะแก้ฝ้ายผูกคอ ผูกแขนขาออก เพื่อให้ผีปอบได้ออกได้สะดวก ผีปอบบางตัวโกหกต่อแหล่เก่งบอกว่าจะออกแต่จริง ๆ แล้วไม่ออก ดูได้จากคนที่ผีปอบเข้ายังไม่ลุก ขึ้นยังมีอาการมึนงงอยู่ หมอธรรมจะไล่อีกครั้งและจัดการอย่างเด็ดขาดทันที การไล่ผีปอบอาจใช้เวลา 20-30 นาที หรือไม่เกิน 1 ชั่วโมงเวลาไล่ผีปอบคนในหมู่บ้านจะพากันมามุงดูเต็มบ้านไปหมด บางที่ชาวบ้านเป็นลมก็มี ทั้งกลัวและตื่นเต้น

ผีปอบออก

เมื่อหมอไล่ผีปอบและตกลงกันแล้ว ผีปอบก็จะออกร่างกายคนป่วยไป ซึ่งอาการต่าง ๆ จะแสดงออกมาดังนี้

1. ร้องด้วยความเจ็บปวด
2. อาเจียนพร้อมกับพูดคำบางคำเช่น “กูไปละ”
3. ปัสสาวะรดโดยไม่รู้ตัว
4. แน่นิ่งคล้ายคนหมดสติ ตัวอ่อนปวกเปียก

อาการของคนที่ถูกผีปอบเข้าที่ไม่เคยเจ็บป่วยมาก่อน เมื่อผีปอบออกแล้วจะลุกขึ้นนั่งทันทีหรือแม่แต่ขณะเข้าก็ลุกขึ้นนั่งทันทีหรือแม่แต่ขณะเข้าก็ลุกขึ้นนั่งเดินวนเวียนโต้เถียงกับคนอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา แต่จะทำอะไรนอกเหนือจากการควบคุมตัวเองเช่น ขอสูบบุหรี่ ขอดื่มเหล้า แล้วแต่ผีปอบจะเป็นใครทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่เคย

กินเหล้า ไม่เคยสูบบุหรี่ ไม่รู้ว่าทำอะไรลงไปเพราะไม่รู้ตัว แสดงว่าขณะผีปอบเข้านั้น วิญญาณตัวเองถูกควบคุมโดยวิญญาณอีกดวงหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจมากกว่าวิญญาณตัวเอง

ผีให้ผีแถน

ผีชั้นสูงคือ ผีที่มาจากชั้นฟ้าหรือป่าหิมพานต์ เรียกผีให้ผีแถนบางแห่งเรียกผีฟ้า ในอดีตคนอีสานไม่ค่อยคุ้นกับคำว่า “ผีฟ้า” มักจะคุ้นมากก็เมื่อภาพยนตร์เรื่อง “ปอบผีฟ้า” ออกฉายนั่นแหละ คำว่า “ผีฟ้า” ก็คือผีให้ ผีแถนนั่นเอง และต่างจากคำว่า “ปอบผีฟ้า” เพราะคำนี้หมายถึงเอาคนที่ทรงผีฟ้าเป็นปอบด้วยจริง ๆ แล้วผีฟ้าหรือผีให้ผีแถนจะไม่ทำร้ายคน ชอบสนุกและมักจะแนะนำและพยากรณ์โรคภัยไข้เจ็บให้ทราบ และบอกวิธีรักษาให้หายได้ด้วย บางทีผู้ป่วยได้พอรำกับผีให้ผีแถนก็หายไปได้พลั้ง บางทีคนอีสานเรียกว่า “ลำผีให้” ก็มี

ผีให้ผีแถนนี้เมื่อถูกอัญเชิญให้ลงมาเข้าสิง หมอทรงหรือส่องแล้วก็จะมีการเจรจาทิสสนุกสนานกัน เสร็จจตุระแล้วก็กลับ หมอธรรมจะไม่มาเกี่ยวกับผีให้ผีแถน เพราะการปฏิบัติผีประเภทนี้จะต้องใช้วิธีเจรจาเอาอกเอาใจสารพัด จึงจะประสบผลสำเร็จ ไม่นิยมใช้ความรุนแรง ฉะนั้นผู้ทำพิธีจึงมักเป็นผู้หญิงที่เรียกกันว่า หมอทรงหรือหมอส่อง(medium)ซึ่งการมีวิธีการและเทคนิคโดยเฉพาะ

การจัดพิธีของหมอลำทรง

1.อุปกรณ์ อุปกรณ์ที่จะจัดให้พิธีลำทรงได้แก่

- ชั้นค้าย
- หัวหน้าที่เรียกว่า “กก” หรือ “ครูบา”
- ผู้ร่วมในการรักษาที่เป็นบริวารเรียก “ศิษย์” หรือ “นางเทียม”
- หมอแคน ทำหน้าที่เป็นนักดนตรีประจำหมอทรง หรือม้า

2.ปฏิบัติการ

- หมอทรงจะกราบไหว้ชั้นค้ายในท่านั่ง
- เริ่มรำในท่านั่งก่อนแล้วลำในทำยืน
- คณะศิษย์จะลุกขึ้นมาพอรำตามไปด้วย
- บางขณะจะหยุดพูดคุย และถามผู้ป่วยถึงอาการต่าง ๆ
- บอกให้ผีให้ผีแถนผีฟ้าทราบ ว่า คนผู้นี้ป่วยไข้ไม่สบาย ขอให้ช่วยพิจารณารักษาปัดเป่าให้ด้วย

แล้วก็สาธยายอาการต่าง ๆ

- ผูกแขนให้ผู้ป่วย

สาระสำคัญของกลอนลำทรง

หมอลำทรงจะมีกลอนลำที่แตกต่างกันไป แล้วแต่ว่าครูโหนดจะมีกลอนประเภทใด แต่ใช้ทำนองลำเป็นแบบเดียวกันคือลำทรงยาวผสมกับลำเรื่อง แคนก็จะเล่นทางใหญ่หรือทางลายน้อยแล้วแต่เสียงของหมอลำว่าจะเป็นเสียงทุ้มหรือเสียงแหลม แต่อย่างไรก็ตามสาระของกลอนลำตลอดจนขั้นตอนของกลอนจะไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งพอจะวิเคราะห์ลักษณะสามัญของการใช้กลอนลำดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นกลอนที่กล่าวแจ้งผีให้ ผีแถน ที่จะเชิญว่าจะเชิญใครบ้าง เริ่มตั้งแต่ยกมือไหว้จนกระทั่งอัญเชิญลง

ตอนที่ 2 เมื่อผีให้ผีแถนผีฟ้าทราบว่ามีเหตุจริงเชิญ และเชิญให้คุณคนป่วยใช้ ว่าคนไข้มีอาการอย่างไรบ้างให้พิเคราะห์ดูด้วย ขอให้ช่วยเหลือให้หายเจ็บไข้ได้ป่วยโดยเร็ว

ตอนที่ 3 เป็นการเจรจากันระหว่างหมอลำกับผีที่เชิญลงมาว่าคนไข้เป็นอย่างไรและจะรักษาอย่างไรจึงจะหาย บางแห่งมีการตมดอกไม้ในขันคาย ซึ่งเป็นดอกไม้สีขาว หรือสีเหลือง แล้วจะหายตามกลิ่นดอกไม้ นั้น

ตอนที่ 4 จะส่งผีแล้วผูกแขนให้แก่คนป่วย อวยชัยให้พรให้อยู่ดีมีสุข เป็นอันเสร็จพิธี

กลอนลำหมอลำทรง

กลอนลำหมอลำทรงต่อไปนี้เป็นกลอนที่ท่านจารุบุตร เรื่องสุวรรณได้บันทึกเทป พ่อใหญ่หน้อย มุงคุณคำขาว บ้านผักหนาม อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น มีข้อความว่าดังนี้

ครั้นว่าสาธุเนอ	สี่ได้ยกมือขอ
สี่ได้ยกมือไหว้	สามที่ก้มขาบ
นบน์อมนิ้ว	คุณไหว้กล่าวขอ
ขอนำ คุณของข้า	เหมิตสูคนเกลี้ยง อ้อยห้อย
ขอนำ พ่อแก่นตัน	คันแม่่นแม่แก่นตัน
ลือก้ออ้วน	ให้เหลื่อมมუნา
ฮันนี้ คันว่า น่องตั้งคายไว้	สวยรวยตีไว้ถ้าพี
คันแม่่น ฮิตสิบสองคองสิบห้า	สิมมาเฮาตั้งแต่เก่า
คันแม่่น ฮิตสิบสองคองสิบห้า	สิมมาเฮาตั้งแต่เก่า
คันแม่่น ฮิตสิบสองของอ้าย	บให้เศร้างะหม่นหมอง
คันเจียมกก กะให้เจียมเหง้า	เจียมเงาให้เจียมง่า
คันแม่่น เจียมหน่อเหง้า	สิครูเฒ่า แม่่นบลิ้มนา

คันท่า คนผู้นี้ คันทัน มีเจ็บปวดไข้ ทางในบ่สว่าง
 คนผู้นี้ เจ็บคื่น ๆ ใน เนื้อบ่สว่างเขา
 บ่ได้ เบบางบก ดั่งมโนเพบ้าง
 บ่ได้ เบบางข้าง สวางคิงนางแจ้ง จ่างปาง
 ลมหลวง บ่ได้ลวงท้อง ลมน้อยบ่ได้ ล่วงคิง
 คันทันเข้า เพิ่นได้ชม กินลม ได้บ่ขึ้นขึ้นทั้น ทางเก่า
 กินข้าว บ่ได้ตักท้องหนา คันทันปลา ยังบ่ตักท้องน้อย
 ยังบ่ได้ หวานแซบซ้อย สาลิกาขึ้นบ่ป่ง
 เตียวนี้ ขึ้นบ่ ได้ป่งหุ้ม สิพีอ้อยดั่งชะนี ดอกนา
 คันท่านี้ บ่อนนังเลา กะได้เป็นหนาม
 บ่อนนอน เลากะโตเป็นเสี้ยน
 หาบ่อนเมี้ยน คิงไว้กะบ่มี
 จักว่าแม่่น ผีโตได้มาเฮ็ด
 เป็นโตโตมาใช้ ทางในจ้งบ่สว่าง
 จักว่า วินแล่งว่ง สิในหน้าจ้งบ่เขา ดอกนา
 คันท่านี้ จ้งได้ คืดต่ออ้าย เหมิตสู่คนเกลี้ยง อ้อยฮ้อย
 บ่ว่า ใหญ่แลน้อย บว่าน้อยแลใหญ่
 บว่า ใหม่แลเก่า ให้มีมนต์ถ่อน กะคูนาย
 ให้อ้าย มาเหมิตจุ่ม เหมิตจุ่มใหญ่
 มาเหมิต โคตรพื่อน้อง สิของข้าแม่่นสู่คน นา
 เพิ่นว่า ลูกเพิ่นไซ้ เหมิตปีบ่สว่าง
 ลูกเพิ่นไซ้ เหมิตมือโอดบ่เขา
 คันท่านี้ บ่ได้ เบบางข้าง สวางคิงนางแจ้ง จ่างปาง
 ลมหลวง บ่ได้ลวงท้อง สิลมน้อย บ่ได้ลวงคิง
 คนว่า สิ่งเบ้งหน้า คันทันมีคือคือล่า
 คันท่า สิ่งเบ้งหน้า ผิวเหลืองคือก้วยบ่ม
 ตากะ ได้หอบหิ้ว สิชนคิ้วผัด แล่นตอม นา
 เอา คันทันได้มาเหมิตจุ่ม เหมิตจุ่มใหญ่ ๆ
 มาเหมิต โคตรพื่อน้อง ของข้าผัดชู่คน

คันได้มา เกิ่งหอมอด ผู้เพิ่นเคยทอ
คันหอมมอ ผู้เพิ่นเคยท้วง หมอหลวงให้ผู้ท้วงว่า
หอมแผ่นผ้า หมอฮูฮา ให้มาพร้อมพรำ
หอมสวนน้ำ ให้มาพร้อมพรำกัน
ทั้งหอมหม้อ หมอมอหมอส่อง
คันแมน หมอส่องกล้อง ให้พาน้องแมนสว่างหา
คันฮ่านี่ น้องผู้น้อย
ความหลัก กะบ่ได้ ความฮู้กะบ่มี
คันแมน อ้ายบ่ สีนสอดให้ แแนวได้บ่สอดส่อง
ยังบ่ มองสอดพ้อ สิเห็นซ้อกะ บ่อนไป
อย่าให้ห้องนี้ คาป่าหวายหลิม
อย่าให้ คาคิมหวายหนาม มีดมัวบ่มีแจ้ง
ขอให้ อ้ายนี้ สีนสอดให้ แแนวได้บ่สอดส่อง
ยังบ่ มองสอดพ้อ สิเห็นซ้อกะ บ่อนไป
อย่าให้ห้องนี้ คาป่าหวายหลิม
อย่าให้ คาคิมหวายหนาม มีดมัวบ่มีแจ้ง
ขอให้ อ้ายนี้ แปลงทางให้ เห็นทางไปแจ้งจ่างปาง
ขอให้ แปลงทางให้ สิทางสร้างว่า สิเดิน นา
คันหานี้ ความเจ็บ กะบ่ได้ ความซ้อง บ่คน กองกันหนีจาก
ความมก บ่ได้ลักซ้าง สั้งมาฮ้างถอด แหย่ง
คันแมน มีคนเจ็บไข้ ไอกะยื้อให้ เจ้าสว่าง สาเดอ
คันแมน คนผู้นี้ เป็นจ้ง ต้นหมากไฮ้ ต้นก่องโพธิคำ
เลากี้ ฮ้ำพลอยพลัด ผู้เดียวดาดีน
เลากี้ ฮ้ำพลอยพลัด ผู้เดียวดาดีน
เลากี้ ตีอกแค้น สิในทรวงแสนแสบ
คันแมนซึ้น เลากะ พอเอือบแล้ว บ่มีได้ตี้มเกลือ
ชาติที่ เื่อพ้อน้ำ กลางวังเจ้าสืได้ล่อง

คันว่ามี ค่องใจแล้ว สิไปห้ามแม่ บ่ฟัง นา

อ้าว ห่านี่ คันว่า ตนโตอ้าย เหมิดสู่คนเกลี้ยง อ่อยฮ้อย

สาธุเนอ คันแม่น หนองหารพร้อม หลวงศิริกับ อ้ายด่าน

ให้อ้ายมา เปิดด่านให้ เห็นทางไปแจ่ง จ่างปาง

เปิดด่านให้ สิทางน้องผู้ ท่องลง

คนในห้อง สาวชมเมืองสิ ลงท่อง

คนในห้อง นครกว้างสิ ท่องลง

คันท่านี๋ ตนโตอ้วย ให้สายคอผู้ เป็นพี่

ความเจ็บ สิได้เพ็งอ้าย ความงาม ๆ สิได้ เพ็งพี่

ความดี ๆ สิได้เพ็งอ้าย สิบุญกว้างแม่ สู้คน สาแหล่ว

คันแม่ หงส์ยนต์อ้าย สายคอผู้มีเดช

อ้ายก็ มีเดชกล้า คาถาล้ำโลกสื่อ

สื่อสื่อแล้ว แหพาแก้วศอก

แม่นว่า ถ่มใส่น้ำ ปลาง้อสูโต

คันฮั่ง มีแนวข้อง แหจอมทองให้ อ้ายหวาน

คันฮั่ง มีทอก้อย สิเหน้อยอ้าย หวานลง สาแหล่ว

คันท่า นีสิดี้ เป็นตาหล่างป้อ

คันแม่น ลางปดี ใหน้องเล็กนาง

คันบ่ เป็นตาหล่าง พนางน้องสิ ต่ดาวคีน

สิได้ คินมาห้อง ผักหนามคำให้ มันฮุ่ง

สิได้ คินเมื่อห้อง เมืองบ้านให้ฮุ่งเฮือง

คันบ่ เป็นตาได้ เอาสาอย่าได้ห่าง

อย่าให้ ชันหมากฮ้าง ชาวบ้านเพ็นสิหยัน ดอกนา

จากการศึกษาเรื่องหมอลำทรง หรือหมอลำผีฟ้า จะพบว่าคนที่มาให้รักษาหรือคนป่วยนั้น มักจะเป็นหญิง และมักเป็นผู้ป่วยทางจิต ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่ามีอาการป่วยในกลุ่มนี้คือ

1.พวกธรรมแตก คือการรักษาอาคมไม่ได้ แพ้อาคม

2.เป็นเพราะเชื่อ คือเป็นตามกรรมพันธุ์

3.เลือดลม

4.ผิดคำสาบาน หรือไม่ทำตามที่ยนบานศาลกล่าว

5.ถูกของ คือเชื่อว่ามีคนใส่ไส่ ใส่คุณ

6.ผีทำ คือเป็นเพราะผีเข้าสิงและทำให้เจ็บป่วย

กรณีที่ 6 คือกรณีที่หมอทรงหรือผีฟ้า เข้ามาจับบาทรักษามากที่สุด หรืออาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมเรื่องการลำทรง หรือลำผีฟ้าถือกำเนิดบนจุดนี้ก็ไม่ผิด

จากหนังสือมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ของสภาออลิคแห่งประเทศไทย เพื่อพัฒนา พิมพ์ครั้งที่ 1 ปี 2530 ได้ศึกษาการรักษาเยียวยาแบบความเชื่อทางประเพณีของชาวอีสานกรณีบ้านสองห้องได้ ผลสรุปเกี่ยวกับหมอลำส่องหรือนางเทียม หรือหมอลำผีฟ้าดังต่อไปนี้

1.คนที่จะมาเป็นนางเทียม หรือหมอลำผีฟ้า นั้น จะได้รับการยกครูจากหัวหน้าครูก่อน โดยวิธีที่ครูจัดขันคายมาให้ไว้บูชาขันคายประกอบด้วย ชันผืน แพรวา หมอน ชัน 5 ชัน 8 พร้อมด้วยเงิน 4 บาท 25 สตางค์นำมามอบให้เพื่อจะได้ทำพิธีต่อไปตั้งนั้นเมื่อจะทำพิธีจึงต้องยกขันคายนี้ออกมาทุกครั้ง โดยวิธีเดียวกันนี้หากนางเทียมแก่ตัวลงจะมอบให้ใครทำหน้าที่ต่อไปก็ต้องดำเนินการอย่างเดียวกัน

2.คนที่จะเป็นนางเทียมหรือหมอลำผีฟ้า มักจะเป็นคนที่เคยไปรักษาโรคที่โรงพยาบาลมาก่อนแล้วไม่หาย แต่มารักษาโดยวิธีนี้จึงหาย ไม่ใช่ทุกคนจะรับได้ เฉพาะบางคนที่ครูถามความสมัครใจแล้วเท่านั้น

3.คุณสมบัติพิเศษของผู้จะเป็นหมอลำผีฟ้าก็คือ เป็นคนไม่โลภ อยู่ในศีลธรรมอันดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีจิตใจหนักแน่นมั่นคงไม่เอาการรักษาไปเป็นเครื่องมือหากิน และไม่เรียกร้องการรักษากับคนเจ็บป่วย ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ถ้าเรียกร้องเงินทองมากกว่าขันคาย ผีฟ้า นั้นจะกลายเป็น “ปอบผีฟ้า” ได้ และจะปฏิเสธการรักษาคนป่วยไม่ได้

4.กระบวนการรักษาของหมอทรงนี้ มีลำดับการในการรักษาดังนี้

การเชิญเทพเข้าทรง มีเทพอยู่เป็นจำนวนมาก จะเชิญเทพอันใดก็ได้เจาะจงออกชื่อองค์นั้นให้ลงมาเข้าทรง โดยใช้ขันคายเป็นเครื่องบูชาเพื่อทำพิธี จากนั้นหมอทรงก็ต้องลำอัญเชิญเรียกร้องเทวดาแต่ละองค์ที่ออกชื่อไว้ให้ลงมาเสวยเครื่องสักการบูชา โดยมากก็เป็นผีให้ ผีแถน

สอบถามเทพต่าง ๆ หรือถามผีให้ ผีแถนว่าคนป่วยนั้นถูกผีใดทำให้เจ็บป่วย เช่นผีเชื้อ ผีป่า ผีนา ผีเมือง ผีปู้ตา และจะแก้ไขอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสม หมอทรงจะดูที่ชั้นน้ำที่หยดเทียนลงไปแล้วทำนายตามลักษณะของเทียน และหากผิดผีใดก็จะแจ้งแก่คนป่วยให้แก้บนหรือเลี้ยงผีตามความต้องการของผีนั่น ๆ แล้วโรคภัยไข้เจ็บก็จะหายไป บางหมอทรงใช้วิธีเสี่ยงทายโดยใช้ไข่คืออธิฐานให้ไข่ลุกขึ้นได้ ซึ่งจะต่างจากการใช้เทียนที่ดูการหยดของเทียน และดูสีของเทียนที่หยด

เมื่อรักษาหายแล้ว แต่แต่ละปีจะมีการชุมนุมผีฟ้าหรือหมอทรงทุกปีละ 2 ครั้ง พวกรักษาหายก็จะมาร่วมพิธีด้วย มักจะมีการชุมนุมในกลางเดือน 3 และกลางเดือน 6

การรักษาผู้ป่วยโดยวิธีลำทรง หรือ “ลำผีฟ้า” นี้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านให้ความเชื่อถือเพราะมีคนที่มาขอรักษาหายมาแล้วเป็นจำนวนมาก แต่เท่าที่ตรวจสอบคนที่หายคิดว่า เป็นเพราะถูกบำบัดโดยวิธีการเชิงจิตวิทยา มากกว่าผีให้ ผีแถนหรือผีฟ้ามาช่วยในการรักษา และโรคที่

หมอทรงรักษา มักจะไม่ใช้โรคร้ายแรง แต่เป็นโรคที่เกี่ยวกับจิตใจต่างหาก แต่อย่างก็ดี การบำบัดรักษาอย่างนี้ก็มีประโยชน์มาก เป็นการรักษาเบื้องต้นของคนที่อยู่ห่างไกลหมอ ขอเพียงแต่ผู้ให้การรักษาามีจิตใจเป็นนักบุญก็พอ มิฉะนั้นจะเกิดการหลอกลวงตามมา เช่น ทราบว่ามีหมอไล่ผีปอบไปเที่ยวชี้ให้คนโน้นคนนี้เป็นผีปอบ แล้วอาสารับจ้างไล่ให้คิดค่าไล่ผีปอบตัวละ 2000 บาทถ้าคนนี้มีผีปอบอยู่ 5 ตัวก็คงต้องจ่ายเป็นหมื่นซึ่งเรื่องนี้เคยเกิดขึ้นแล้วและอาจทำให้สังคมอีสานกลายเป็นสังคมพิกลไปในที่สุด

ดนตรีในพิธีกรรม

“ดนตรีในพิธีกรรม” หมายถึง

- ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม
- ดนตรีที่เล่นประกอบในการประกอบพิธีกรรม
- ดนตรีที่ใช้เป็นสัญญาณในการประกอบพิธีกรรม

ทั้งหมดนี้ น่าจะเป็นดนตรีในพิธีกรรมได้ เพราะดนตรีใดๆก็ตามที่มาใช้ในจุดประสงค์ดังกล่าว ก็ถือว่าเป็นดนตรีที่ทำให้พิธีกรรมเป็นไปได้ หรือสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งเราอาจจะจำกัดความให้กระชับเข้าว่า ดนตรีในพิธีกรรมหมายเอาดนตรีที่มีการแสดงในการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้พิธีกรรมนั้นศักดิ์สิทธิ์ขึ้น และสมบูรณ์ขึ้น

ดนตรีสำคัญแค่ไหนในการประกอบพิธีกรรม ก็ต้องพิจารณาว่า องค์ประกอบใดของพิธีกรรมถ้าขาดดนตรีไปแล้วจะทำให้พิธีกรรมเสียหาย ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่สมบูรณ์ จึงจะวินิจฉัยได้ว่าดนตรีเข้าข่ายสำคัญหรือไม่สำคัญเพียงใด ในการประกอบพิธีกรรม

ดนตรีอีสาน

ดนตรีอีสาน เป็นดนตรีที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ใช้งานตามธรรมชาติ แล้วเมื่อโลกเจริญขึ้น จึงพัฒนาตนเองตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม จุดประสงค์ดั้งเดิมก็เปลี่ยนไปสู่ความนิยมใหม่ จนกลายเป็นความนิยมเชิงพาณิชย์ไป

ดนตรีในอีสานทุกพื้นที่ที่มีเป็นจำนวนมาก แต่ก็พอจะประมวลมาได้เป็นกลุ่มๆ ซึ่งเป็นดนตรีที่มีครบทั้ง 4 ประเภท ดังนี้

- 1.ประเภทดีด : พิณ, หิน, ไท
- 2.ประเภทสี : ซอ
- 3.ประเภทตี : กลอง, โปงกลาง, ฆ้อง, ฉิ่ง, ฉาบ, กรับ, (กั๊บแกบ)
- 4.ประเภทเป่า : แคน, โหวด, ปี่, สะโน, (สะเนง)

มีดนตรีบางประเภทที่อาจนำมาเล่นโดย วิธีแกว่ง คือใช้แรงลมให้พัดแล้วมีเสียงดังซึ่งปกติได้จัดอยู่ในประเภทเป่าก็ได้ คือ โหวดกับสะนู โดยเฉพาะสะนูใช้แกว่ง หรือตีคิ้วว่าว จะมีเสียงดังไพเราะในเวลาสงบ

ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

แคน เป็นดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือใช้ในพิธีกรรม กรณีตัวอย่างของรำทรง หรือรำผีฟ้า หรือ หมอเหยา จะถือว่าแคนเป็นสื่ออย่างหนึ่งและเป็นสื่อสำคัญยิ่ง หากไม่มีเสียแคน เทพจะไม่มาประทับทรง และบรรดาพวกที่มาพร้อมกันจะไม่มีแรงในการที่จะร่วมพ้อนรำ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก็คือเมื่อชาวบ้านเชิญหมอทรง มาแล้วปรากฏว่าหาหมอแคนไม่ได้ หรือหาแคนไม่เจอ หมอทรงมักจะแสดงเหตุผลประกอบเสมอว่า เป็นเพราะไม่มีดนตรี เทพหรือแถนจึงไม่มาเข้าทรงและมักจะนัดมาวันใหม่เสมอ ๆ หรือแม้บางครั้งมีคนเป่าแคนแล้วแต่เป่าไม่ดีไม่เข้าท่า ไม่ถูกกับจังหวะพ้อนรำ ก็จะไม่มีการประทับทรงเช่นเดียวกัน

ในพิธีไหว้ครูหนังตะลุงก็ดี ละครุ่นก็ดี แคนก็มีบทบาทประกอบการไหว้ครูด้วย แต่อาจไม่สำคัญเท่ากับที่มีบทบาทต่อหมอลำทรงดังกล่าวแล้วเป็นแน่

กลอง เป็นดนตรีพิธีกรรมอีกอันหนึ่ง ในอีสานดนตรีประเภท กลอง โป่ง ระฆัง เป็นดนตรีที่เป็นทั้งองค์ประกอบการประกอบพิธีกรรมและทั้งที่เป็นสัญญาณให้มีการประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

กลองเพล ใช้ตีได้หลายลักษณะ เช่น

ตีกลองเพล

ตีกลองแลง

ตีกลองลงวัด

ตีกลองเด็ก

ตีกลองบั้งสุกุล

ตีกลองให้สัญญาณอันตราย

โจรปล้นบ้าน

เจ้าอาวาสมรณภาพ

ฆ้อง ระฆัง โป่ง โดยปกติเป็นดนตรีประเภทให้สัญญาณ เพื่อประกอบพิธีกรรม บางที่ใช้ตีเดี่ยว และบางที่ประกอบกับดนตรีอื่น

ฆ้อง :

- ตีสำหรับประกอบสัญญาณทำบุญ
- ตีบอกความดี ความยิ่งใหญ่ และยั่งยืนของผู้ตีในพิธีฮีดสรง
- ตีบอกสัญญาณการทำวัตรสวดมนต์

ระฆัง :

-ตีบอกสัญญาณการทำงาน ทำวัตรสวดมนต์

โปง :

-ตีบอกสัญญาณทำการกิจวัตรเช่น บิณฑบาต ทำวัตรสวดมนต์

ถ้าดนตรีพวกนี้ไปตีคู่กับกลองก็จะบอกสัญญาณอย่างอื่นไป ตามแต่ความเหมาะสมเช่น

-ฆ้อง ตีกับ กลองเพล จะบอกถึงเวลา และวันพระวันศีล

-ฆ้อง-ระฆัง-โปง ถ้าตีกับกลองในจังหวะรัวที่เป็นระบบบอกถึงการประกอบพิธีบังสุกุล แต่ถ้ารัวแบบไม่เป็นระบบ จะบอกถึงเหตุการณ์ร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังที่กล่าวแล้วในเรื่องของกลอง

โหวด เป็นดนตรีที่เกี่ยวกับความเชื่ออยู่มาก โดยชาวอีสานเชื่อว่าถ้าคนเป่าโหวดในฤดูฝนแล้ว ฝนจะหยุดตกเพราะพระยาแถนเข้าใจว่า เป็นเสียงสัญญาณที่ทำให้กับพระยาคันคากเพื่อให้ฝนหยุด จึงถือกันทั่วไปว่าคนอีสานจะเล่นโหวดได้หลังจากทุกคนดำนานเสร็จแล้ว

ดนตรีอีสานกลุ่มหนึ่ง คือดนตรีกลุ่มอีสานใต้ เช่น กลอง ปี่ ชนิดต่างๆที่เล่นในวงกันตรึม เป็นดนตรีที่เล่นขณะประกอบพิธีกรรมพร้อมกับร้องเพลงคลอไปด้วย เช่น รำแม่เม็ด (โกลเม็ด)

มองดูการใช้ดนตรีในพิธีกรรมแบบไทยกลาง เราจะเป็นว่าดนตรีบางชิ้นต้องมีความสำคัญอย่างมาก เช่น

กลองมโหระทึก เล่นในขณะมีการถวายความเคารพต่อพระรัตนตรัย

แตรทหาร (แตรนอน) เล่นในขณะขอขมาศพ ถ้าไม่มีพิธีขอขมาศพจะไม่เป็นแตรนอน

สังข์ บัณเฑาะ ต้องใช้ในพระราชพิธีและพิธีพราหมณ์ ต้องบรรเลงในขณะประกอบพิธี

เพลงมหาฤกษ์ บรรเลงโอกาสเปิดป้าย วางฤกษ์ชัยต่างๆ

เพลงประจำกัณฑ์ บรรเลงเมื่อพระเทศน์มหาชาติจบตามกัณฑ์นั้นๆ

ในอีสานจะเห็นมีความแตกต่างกันมากพอสมควร เพราะโดยส่วนมากดนตรีอีสานเกิดขึ้นจากธรรมชาติ และเกิดขึ้นเพื่อความบันเทิงและปลอบประโลมใจเป็นส่วนใหญ่ แม้นดนตรีบางชิ้นจะนำไปใช้ในพิธีกรรม แต่โดยมากก็ยังเล่นเพื่อการบันเทิง เช่น แคน กลอง ปี่ เป็นต้น จึงไม่เห็นมีดนตรีอีสานชนิดใดที่ทำหน้าที่ในพิธีกรรมโดยเฉพาะซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่หลักของดนตรีอีสานก็คือให้ความบันเทิง หน้าที่รองก็คือช่วยในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมที่ประกอบก็มักจะเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อดั้งเดิม ส่วนพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น โดยอุทิศคติทั้งดเว้นจากการเล่นดนตรีอยู่แล้ว

Isan Musical Instruments

PIN

Pin is string musical instrument looks like guitar with two or three strings. It gives a clear sound. It had a string before. When the society changes it become a now Pin with 3-5 strings for playing with popular musical band

PONG LANG

Pong Lang is a kind of struck musical instrument made from soft dead wood. The original is made from metal. The Pong Lang demonstrating at this moment is an imitation of a real metal one. It is brought out from the paddy field.

HAI

Hai or pot or jar is an earthenware. Its normal use is to preserve food stuff in an old style of Northerners. Now it is a newly developed musical instrument which is popular with the modern band. Its sound is bass and very common instrument that anyone can play.

KAEN

“Kaen” is a local musical instrument of Isan (Northeast Thailand) and also a national musical instrument of Lao P.D.R. It is made of a wild small bamboo. It is suitable for both personal play for playing with bands.

Kaen has such a name according to its natural sound-Kaen-Kaen. Kaen gives a natural clear loud sound in any rhythm. It is usually played along with folk singer (Mao Lam) which is an original function of Kaen. Kaen is now a very popular form of music in the informal education system. The Thai government also supports its promotion with the provision of a budget.

VODE

“Vode” or “Bode” is a kind of local musical instrument of Isan (Northeast Thailand) made of the a bamboo in a round shape. It gives a clear and whispering sound like a paper or leaf-blowing. While playing, one to store the wind in the mouth and release simultaneously and repeatedly.

It is traditionally forbidden to play in the rainy season; if played it will not rain. The God of the rain misunderstand or confuse it with another voice in his promise to human beings during the Rain-War according to lo literature. Now it has become a popular musical instrument in a folk band in Isan.